

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра педагогіки та психології

Реєстраційний № _____

Бакалаврська робота
ПСИХОЛОГІЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ
ДОШКІЛЬНИКА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У СЕРЕДНІЙ ГРУПІ
ДЕРЦЕНСЬКИЙ ДНЗ

ОРОС ЄВА КАРЛІВНА

Студентка IV-го курсу

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Освітній рівень: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол №1/2016

Науковий керівник:

Гаврилюк І.Ю.

Викладач

Завідувач кафедрою _____

Маргітич К.Є.

канд. пед. наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 2017 року

Протокол № _____ / 201_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра педагогіки та психології

Бакалаврська робота
ПСИХОЛОГІЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ
ДОШКІЛЬНИКА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У СЕРЕДНІЙ ГРУПІ
ДЕРЦЕНСЬКИЙ ДНЗ

Освітній рівень: бакалавр

Виконала: студентка IV-го курсу
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Орос Єва Карлівна

Науковий керівник: Гаврилюк І.Ю.
Викладач

Рецензент: Бергхауер-Олас Е.Л.
доктор філософії, в.о. доцента

Берегове

2017

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

**AZ ADAPTÁCIÓ PSZICHOLÓGIAI ÉS PEDAGÓGIAI VIZSGÁLATA A
SZOCIALIZÁCIÓ FOLYAMATÁBAN A DERCENI ÓVODA KÖZÉPSŐ
CSOPORTJÁBAN**

Szakedolgozat

Készítette: Orosz Éva

IV. évfolyamos Óvodapedagógia

szakos hallgató

Témavezető: Gávrilyuk Ilona

Tanár

Recenzens: Berghauer-Olasz Emőke

PhD, docens

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	6
I. A szocializáció fogalma és kérdései.....	7
1.1. A szocializáció szinterei.....	8
1.1.1. A családi szocializáció	9
1.1.1.1. A család szocializációs funkciói	11
1.1.2. Az intézményi szocializáció	12
1.1.3. Kortársi szocializáció	12
1.2. A szocializáció folyamata	13
1.3. Szociabilitás	15
II. Az adaptáció folyamatának pszichológiai és pedagógiai meghatározásai	18
2.1. A beilleszkedés pszichológiai meghatározása	18
2.2. Beilleszkedés az óvodai csoportba az anya-gyerek kötődési minta alapján	19
2.3. A beilleszkedés pedagógiai meghatározása	21
2.4. A gyermekek adaptációja az óvodai élethez	21
2.4.1. A gyerekközösség csoporttá formálódása	25
III. „Óvodaérettség” fogalomkörének meghatározása	27
3.1. A gyermeki személyiség fejlődése.....	27
3.1.1. Az első és a második életév	28
3.1.2. A harmadik és negyedik életév	29
3.2. Az óvoda hatása a fejlődésre.....	29
IV. A beilleszkedési készség pszichológiai vizsgálata a gyermeki temperamentum függvényében	31
4.1. A gyerekek temperamentum típusának meghatározása a Derceni Óvoda középső csoportjában	31
4.1.1. A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” c. kísérleti játék során	32
4.1.2. A temperamentum megnyilvánulása a „Kockák áthordása” c. kísérleti játék során.....	35
4.2. A temperamentum és a beilleszkedés összefüggéseinek vizsgálata	39
ÖSSZEFOGLALÁS	45
REZÜMÉ ukrán nyelven	47
IRODALOMJEGYZÉK	49
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	51
MELLÉKLETEK	52

ЗМІСТ

ВСТУП	6
I. Поняття і проблеми соціалізації	7
1.1. Простір соціалізації.....	8
1.1.1. Соціалізація в сім'ї.....	9
1.1.1.1. Соціалізація, як одна із функцій сім'ї.....	11
1.1.2. Інституційна соціалізація	12
1.1.3. Соціалізація в середовищі однолітків.....	12
1.2. Процес соціалізації.....	13
1.3. Соціальна потреба.....	15
II. Психологічно-педагогічне визначення адаптації	18
2.1. Визначення психологічної інтеграції.....	18
2.2. Адаптація дитини у дитячий колектив за зразком моделі відносин матері і дитини.....	19
2.3. Педагогічне визначення поняття адаптації.	21
2.4. Адаптація дитини до умов життя у ДНЗ	21
2.4.1. Розвиток дитячого колективу	25
III. Визначення поняття зрілості дитини до вступу у ДНЗ.....	27
3.1. Розвиток особистості дитини.....	27
3.1.1. Перший і другий рік життя	28
3.1.2. Третій і четвертий рік життя	29
3.2. Вплив дошкільного виховання на розвиток дитини.....	29
IV. Вивчення впливу темпераменту дитини на процес адаптації до умов життя в ДНЗ	31
4.1. Визначення типу темпераменту дітей у середній групі Дерценський ДНЗ	31
4.1.1. Прояви темпераменту під час експериментальної гри «Закрутка»	32
4.1.2. Прояви темпераменту під час експериментальної гри «Кубики на лопаті».....	35
4.2. Аналіз впливу темпераменту на процес адаптації дитини.....	39
ВИСНОВКИ.....	45
РЕЗЮМЕ	47
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	49
СПИСОК ТАБЛИЦЬ	51
ДОДАТКИ.....	52

BEVEZETÉS

Szakedolgozatomban az óvodai adaptáció vizsgálatával fogok foglalkozni. Fontosnak tartom, hogy az óvodapedagógusok tisztában legyenek azzal, hogy milyen pszichikus folyamatok zajlanak le a gyermekben, s megfelelően tudják támogatni a csemetéket az óvodai beszoktatás során. Ugyanis a nevelési folyamatot nagyban befolyásolja az, hogy sikeres volt-e a gyermek beilleszkedése az óvodai közösségbe.

A szocializáció a családban veszi kezdetét, s az óvoda az első családon kívüli szocializációs közeg, ami formálja a gyermek jellemét. A többi gyermekkel való gyakori interakció nagyon hasznos a szocializáció szempontjából. Ez az előnye a közösségi nevelésnek, ezért mondhatjuk, hogy a gyermekeknek szükségük van az óvodai nevelésre. Az óvodában kerül a gyerek először kortárs csoportba. Azonban ebbe a csoportba való beilleszkedés nem mindig könnyű folyamat. A gyermek számára az anyától való elszakadás fájdalmas élmény. Ugyanakkor az új környezethez való adaptálódás is gondot jelent.

A gyermek sikeres óvodai beilleszkedésében jelentős szerepet játszik az óvodaérettség. Ez egy új fogalom, ami azt mutatja, hogy mikor éri el azt a szintet a gyerek, hogy gördülékenyen tudja venni azokat az akadályokat, amivel az óvodai élet során találkozik.

Dolgozatomban az beilleszkedés pszichológiai és pedagógiai oldalról történő vizsgálatát mutatom be. Szó fog esni az anya-gyerek kötődési minta alapján történő beilleszkedésről és az óvodához való adaptációról is.

Munkám célja, hogy szakirodalom alapján bemutassam a szocializációt, s az óvodai adaptációt. Kutatói munkám során szeretném bemutatni azt, hogy milyen hatással van a temperamentum a beilleszkedésre.

Hipotézisem szerint az általam vizsgált óvodai csoportban számos összefüggés van a gyermek temperamentum típusa és az adaptáció sikeressége között. Feltételezésem szerint az óvodai közösségbe relatíve hamarabb be tudnak illeszkedni a szangvinikus és kolerikus temperamentum típussal rendelkező gyerekek, s az aktivitási szintjük is magas. Ellenben társaikkal, akik melankolikus és flegmatikus temperamentummal rendelkeznek. Számukra ez egy elhúzódó, bonyolult folyamat lehet, s egy betegség után újabb akadályok léphetnek fel a társas interakciók terén. Véleményem szerint a temperamentum típus kihatással van mind a gyerekek aktivitására, reagáló képességére, hangulatára és csoportos tevékenységére is.

Elkészült munkámat az óvodapedagógusok figyelmébe ajánlanám, hogy kellő ismerettel rendelkezzenek az óvodai beilleszkedésről, mert úgy gondolom a gyermekek beszoktatása az óvodai élet egyik legjelentősebb momentuma. Munkám eredménye a mindennapi óvodai oktató-nevelő munka során alkalmazható.

I. A SZOCIALIZÁCIÓ FOGALMA ÉS KÉRDÉSEI

A szocializáció a társadalomba való beilleszkedés folyamata, melynek során az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait. Ennek során humanizálódunk; emberi viselkedésformákat tanulunk; indulatainkat megszelídítjük és közmegegyezéssé formákba zárjuk; elsajátítjuk a tárgyakkal való bánás módját; kialakítjuk, fejlesztjük a gondolkodás, tervezés, önkifejtés, akarás lehetőségi formáit. Összefoglalóan: megtanulunk emberi módon élni és viselkedni (Bagdy,1977,11).

A szocializáció – Brim immár klasszikusnak számító magyarázatában – „folyamat, mely által az egyének olyan tudásra, képességekre és állapotokra tesznek szert, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy a különböző csoportoknak és a társadalomnak többé-kevésbé hasznos tagjaivá váljanak” (Ranschburg,2014(b),17).

Az egyén társas lény, ezért alapvető jelentősége van annak, hogy társas környezetéhez milyen sikeresen tud alkalmazkodni: a szocializáció fogalma ezt a folyamatot jelöli. A szocializáció továbbá a társadalmak folyamatos fennmaradásában is fontos szerepet játszik, hiszen az egyéneket olyan viselkedésformák kialakítására készíti, amit az adott közösség tagjai tőle elvárnak, és melyek tulajdonképpen az adott társadalmat működtetik (Héjja-Nagy-Dávid– Mester,2015,18).

A szocializáció sokrétű folyamat, magában foglalja a családban való nevelkedést, az egyén élete során több társadalmi szerephez való alkalmazkodást, a kultúra elsajátítását, egyes csoportokba való beilleszkedést stb.

A szocializációval foglalkozó elméleti irányzatok az elmúlt néhány évtizedben azt hangsúlyozzák, hogy a környezeti és kulturális tényezők fontos meghatározói a szocializációnak: azaz a folyamat csak ebben a kontextusban vizsgálható és értelmezhető. Egy másik fontos felismerés, hogy az egyén aktívan közreműködik saját szocializációjában: motivációja, kognitív képességei elengedhetetlenül fontosak a folyamat során.

Korábban ugyanis a szocializációt egyirányú folyamatnak gondolták, amelyben az egyén mintegy passzívan alakul a társadalom őt formáló hatásainak következtében. Így gondolkodtak például a behaviorizmus képviselői (úgy, mint Watson és Skinner), akik szerint a gyermekek viselkedése kezdettől formálható az operáns kondicionálás segítségével. Freud ugyanezt az egyirányú folyamatot abból a szempontból hangsúlyozta, hogy a társadalom formáló hatására válik az egyén társaival nem törődő ösztönlényből konvenciók szerint viselkedő állampolgárrá. A szocializációval foglalkozó kutatók és elméletalkotók figyelme azonban az utóbbi néhány évtizedben (a XX. század végétől) egyre inkább a szocializáció kölcsönös természete és a folyamatot befolyásoló környezeti, kulturális tényezők felé irányult.

A korábbi elképzelésekkel ellentétben sokkal inkább úgy tűnik, hogy az egyén már csecsemőkorától kezdve aktívan, társas készségekkel rendelkezve részt vesz a társas helyzetekben, és környezetével a folyamatos interakciókban kölcsönösen befolyásolják egymást (Héjja-Nagy–Dávid–Mester,2015,19).

A szocializáció során – főként az első életévekben – a gyerekek az idősebbektől tanulnak, így átöröklődnek az elődök értékei, normái és társadalmi gyakorlata. Minden társadalom olyan jellemzőkkel bír, amelyek sok-sok éven át fennmaradnak, miközben a bennük élők egymás után születnek és meghalnak (Giddens,2008,141).

A szocializáció tágabb értelemben az egész életet átszövő folyamat, tehát a felnőttkorban is érvényesül. Szűkebb értelemben azonban e folyamatban legdöntőbb az a periódus, amikor társas viselkedésünk alapjait alakítjuk ki. Ez a történésekben, változásokban és érzelmekben igen gazdag folyamat a gyermeki szocializáció (Bagdy,1977,12).

1.1. A szocializáció szinterei

Életünk során sokféle szocializációs erő hat ránk. Befolyásol bennünket a család, a baráti kör, a kultúra, de azok a formális szervezetek is, ahol tanulunk vagy dolgozunk (Tóth,2000,83).

A szocializáció a társas-társadalmi érintkezések egész életen át tartó folyamata, amelyek révén az egyén bevezetődik egy adott társadalomba, miközben kialakítja személyes identitását. A szocializáció már akkor megkezdődik, amikor a még meg nem született gyerek büszke apja arról fantáziál, hogy milyen jókat fognak focizni pár év múlva fiával, vagy édesanyja merengve simogatja pocakját, azon töprengve, hogy tudja majd gyereke megvédeni magát az iskolában, ha bántani fogják. Hogy mire tanítják a gyereket, hogyan nevelik, mit várnak el tőle, egyaránt fakad a kultúrából, a konkrét társas viszonyokból és a család egyéni jellemzőiből. Ugyanakkor mindezt befolyásolják a szocializálódó személy egyéni tulajdonságai is (N.Kollár–Szabó,2004,45).

A szocializációnak alapvetően két módját különböztetjük meg: az elsődleges és a másodlagos szocializációt. Elsődleges szocializációs folyamatnak tekintjük azt az időszakot, mely életünk első, legmeghatározóbb éveire tehető. Ez minden későbbi szocializációs folyamat bázisa. Az elsődleges szocializáció főként a családi-rokonsági kapcsolatok révén zajlik, illetve azoknak a személyeknek a közreműködésével, akikhez a gyerek kötődik. Ezek a gyerek számára különösen fontos személyek közvetítik és szűrik a tapasztalatokat, ő pedig átveszi nyelvüket, alapvető normáikat, beállítódásaikat (N.Kollár–Szabó,2004,46).

A másodlagos szocializációra a gyermekkor későbbi részében, az érett korig kerül sor.

Ebben a szakaszban a család egyes feladatait más szocializációs közegek veszik át. Az iskola, a kortárs csoportok, a szervezetek, a tömegkommunikációs eszközök és végül a munkahely válnak az egyént szocializáló erővé. Az ezekben a kontextusokban zajló társadalmi interakciók révén az emberek megtanulják a kultúrájuk sajátos mintáit alkotó értékeket, normákat és nézeteket (Giddens,2008,143).

Az elsődleges szocializáció helyszíneibe tehát beleszületik az egyén. A másodlagos szocializáció helyeit viszont már megválaszthatja (N.Kollár–Szabó,2004,46).

1.1.1. A családi szocializáció

Az ember kultúrájának szokásait, szabályait és a viselkedés külső elvárásait jórészt az első szocializációs kötelékben, a családban tanulja meg (Bagdy,1977,14).

A család szocializációs funkciója különös fontosságú. A gyermek első fokon (időben és fontosságban egyaránt) a családi élet keretei között sajátítja el azokat a normákat, magatartási szabályokat, a más emberekhez való viszony alakításának készségeit, amelyek a társadalom életében való normális részvételt lehetővé teszik. A szocializációs folyamatban – amelynek nem egyetlen, de mindenképpen legfontosabb színtere a család – alakulnak ki az emberben azok a vezérlő értékek, amelyek egész későbbi életében megszabják cselekvéseinek fő irányát. Ugyancsak ebben a folyamatban, a családban látott minták követése révén, alakul ki az egyén társadalmi szerepkészlete. Itt tanulja meg, hogy mit jelent, milyen konkrét magatartásmódokkal jár az „apa-szerep”, az „anya-szerep”, a „férfi-szerep”, a nő-szerep” (Porczió,1994,250).

A gyermekkori szocializáció a személyes én kibontakozásával veszi kezdetét. A társas hatások közvetítésének fő tényezője ekkor még a család, elsősorban az anya. Ezért nevezzük a családot elsődleges szocializációs kiscsoportnak (Berghauer-Olasz,2013,90).

A szocializáció mindig kétirányú folyamat. Mit értünk azon, hogy a szocializáció kétirányú folyamat? Azt a rendkívül fontos ténytet, hogy a szocializáció és a szocializált (tehát a nevelő és a gyerek) kapcsolata nem egyszerűen a ható és a befogadó személy egyoldalú kapcsolata, hanem kettőjük között az együttlét első pillanatától kezdve folyamatos kölcsönhatás érvényesül: a gyermek is neveli a felnőttet, nemcsak megfordítva. A csecsemőben megvannak az önálló, közösségi emberré válás előfeltételei, ezek a feltételek azonban csak a szülői, nevelői hatás segítségével bontakoznak ki. A házaspárban is megvannak általában a szülővé válás előfeltételei, ezek azonban kizárólag a gyermek aktivitása – mondhatnánk így is: a gyermek nevelői közreműködése – révén valósulnak meg. A házaspár tehát megkezdi gyermeke közösségi lényé, a társadalom hasznos tagjává

nevelését, a csecsemő viszont megkezdi anyja és apja szülővé nevelését (Ranschburg,2014(b),21).

A családban lezajló szocializáció szempontjából fontos, hogy a gyermek meghitt családi körben nevelkedjen (Teleki,2010,9).

A család elsődlegessége abban áll, hogy az 1. a legkorábbi életszakasztól kezdve hat a fejlődő egyénre, 2. érzelmi kötelékei, kapcsolatainak erőssége, hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés be a személyiségbe, és ezeket mint diszpozíciókat(hajlamosító tényezőket) továbbvisszük az életbe, 3. közvetítő funkciója által megvalósítja a családi (személyes) és társadalmi értékrendszerek beépítését, és így optimális esetben előkészíti a felnövekvő egyént arra, hogy teljes értékűen vegyen részt a társadalom működésében (Bagdy,1977,15).

Az első és legfontosabb szocializációs színtér a család. Ennek oka leginkább abban rejlik, hogy a gyermek élete a családban kezdődik, így a legkorábbi időszakból kezdődően hat tehát az egyénre, és ezért hatása hosszútávon meghatározó. Ezen kívül a családi kapcsolatok legtöbbször fontosak az egyén számára, intenzívek, intímek, tartósak, hatásuk tehát jelentős. A legkorábbi időszakban, élete első néhány hónapjában a gyermek alapvető fontosságú tapasztalata a biztonságérzet kialakítása. A 6. hónap végére kialakul a kötődés az anyával (vagy elsődleges gondozóval, legyen az akár az apa, vagy nevelőszülő), ennek minősége (biztonságos, elkerülő, ambivalens, valamint dezorganizált kötődési típus) életünk végéig hatással van arra, hogy hogyan vagyunk képesek más emberekkel kapcsolatokat kialakítani, hozzájuk kötődni. A szülői válaszkészség alapján ugyanis a csecsemőben kialakul egy belső modell, ami minden későbbi társas kapcsolatnak is alapját képezi. A korai anya-gyermek kapcsolat jelentőségét a 60-as évek óta számos tanulmány kutatási bizonyítékokkal is alátámasztotta. Harlow és munkatársai (1965) a témában úttörőnek számító vizsgálatukban például azt találták, hogy életük első hat hónapját az anya és más társak nélkül töltő rhesus majmok később teljesen képtelenek voltak arra, hogy társaik közé beilleszkedjenek, és ez az idővel sem javult. Sajnos van példa embergyerekekkel kapcsolatban is arra, hogy a korai személyes kapcsolat, gondozás elmaradásának következményeit természetes megfigyeléssel vizsgálták. Romániai és libanoni, elhanyagolt körülmények között élő árvaházi gyermekek vizsgálati eredményei is azt mutatták, hogy a hosszan tartó elszigeteltség teljesen alkalmatlanná teszi az egyént a társadalomba való beilleszkedésre. A kora gyermekkori örökbefogadás és törődés nagyban javíthatja a gyermekek állapotát, de ez nagyon sok időbe telik, a javulás nem lesz teljes, és inkább a kognitív képességeket érinti, mintsem a társas alkalmazkodás, társas viselkedés (Héjja-Nagy–Dávid–Mester,2015,22).

1.1.1.1. A család szocializációs funkciói

A család szocializációs funkciója többszintű. Ellátja a gyermek biológiai gondozását, biztosítja azokat a feltételeket, amelyek az éréshez és fejlődéshez szükségesek, ugyanakkor meghatározott magatartási és szerepmintákat is közvetít. Erre a primer szocializációs alapozásra épül aztán a tudatos nevelés, a családi szoktatás, ellenőrzés, tanítás, fegyelmezés, jutalmazás. Így teremtődnek meg a családon kívüli nevelés alapjai a személyiségben (Bagdy,1977,15).

A család szocializációs funkcióit szem előtt tartva könnyű belátni, hogy a család társadalmi helyzete, normái, esetleges diszfunkciói, vagy a családi rendszer hiányosságai hosszú távon meghatározzák az egyén sikerességét a társadalomba való beilleszkedés folyamatában (Héjja-Nagy-Dávid-Mester,2015,22).

– A személyiségfejlődés érzelmi alapjainak biztosítása, a biztonságérzet kialakítása. A biztonságos, stabil, harmonikus család alapot ad az egészséges személyiségfejlődéshez. A személyiség egészsége, az egyén alapvető biztonságérzete pedig jelentősen meghatározza, hogy milyen sikeresen tud alkalmazkodni a társas környezethez, beilleszkedni a társadalomba.

– *A beszéd megtanítása.* A beszéd elengedhetetlen fontosságú a társadalmi beilleszkedés folyamatában. A nyelvet a családban sajátítjuk el, a beszélt nyelv minősége is szerepet játszik a szocializáció sikerében.

– *Az első interakciós tér biztosítása.* A családi kapcsolatok nyújtják az első terepet a személyközi kapcsolatok megtapasztalására. Itt lehet begyakorolni, hogy különböző társas helyzetekben hogyan kell/illik, illetve hogyan nem szabad viselkedni.

– *A modellnyújtás.* A megfigyeléses (obszervációs) tanulás a szocializáció fontos eszköze. Az egyén élete során az első követhető modelleket a szülők, testvérek, és más családtagok képezik, az ő viselkedésüket fogja először (és elég sokáig) lemásolni a gyermek.

– *Az általános értékek és normák közvetítése.* A társadalmi értékek, normák, szabályok leginkább a család értékein, normáin átszűrődve jutnak el az egyénekhez. Nem mindegy ezért a szocializáció sikerének szempontjából az sem, hogy mennyire egyezik a család és a társadalom értékrendszere.

– *Az éntudat és identitás formálása.* Elsősorban a családi kapcsolatokból származó visszajelzéseken keresztül alakul ki az egyén éntudata, énazonossága, a családban keres választ azokra a kérdésekre, hogy ki is ő, hová tart, kikhez tartozik, hol a helye, mi a szerepe a világban. A családi szocializáció elengedhetetlenül fontos a társadalomba való beilleszkedés folyamatában. Olyan tapasztalatokra tesznek szert a családban a gyermekek, amelyeket később nehéz, vagy lehetetlen bepótolni (Héjja-Nagy-Dávid-Mester,2015,23).

1.1.2. Az intézményi szocializáció

A gyermek életében a harmadik évben alakul ki kapcsolat az első intézményes közösséggel, az óvodai csoporttal. Általában az óvoda az első társadalmi szervezet, amellyel kapcsolatba kerülünk. Az óvodában a gyermek fő tevékenysége a játék. Játssza tanul, folyamatosan, szinte észrevétlenül fejleszti fizikai, kognitív és szociális készségeit. Megtanulja a más gyermekekhez és szokásokhoz való alkalmazkodást (Mirnics,2009,135).

Az óvodáskorú gyermek számára a gyerekközösség és a szakértő nevelő társasága már sokkal gazdagabb környezet, mint az otthoni. Az óvodai közösségben a kisgyermek megtalálja „önmaga társadalmát”, védelemhez, biztonsághoz és a „valahova tartozás” megerősítő érzéséhez jut (Mirnics,2009,136).

Az óvoda és az iskola is jelentős szocializációs színtér. Lényeges, hogy a nevelő intézet és a család között jó kapcsolat alakuljon ki (Teleki,2010,10).

Az egyén óvodás (bölcsődés) korától kezdve nyugdíjba vonulásáig életének jelentős részét egy intézményben tölti. Ezek a nevelési-oktatási intézmények, munkahelyek stb. a családi szoros, intim kapcsolatoktól és keretrendszerrel jelentősen különböznek, és új alkalmat adnak az interperszonális kapcsolatok kialakítására, új szabályokat, értékrendet, normát, vélekedéseket hordoznak, amelyekhez alkalmazkodni kell: tehát további szocializációs színtereket képeznek (Héjja-Nagy–Dávid–Mester,2015,24).

A szociális tér bővülésével (óvoda, iskola stb.) a hatást gyakorló személyek száma egyre nő, a szocializáció mindinkább a családon kívüli hatótérbe kerül, s elsősorban a kortárs csoportok jelentősége fokozódik. A szocializáció eszköze a kommunikáció, amely megvalósítja, realizálja a kapcsolatokat az emberek között (Berghauer-Olasz,2013,90).

1.1.3. Kortársi szocializáció

A társadalmi beilleszkedés folyamatára a család és az iskola mellett az egyik legnagyobb hatást a kortársi csoportok gyakorolják. A kortársi csoportok már óvodás kortól jelen vannak a gyermek életében, igazán fontossá az átpártolást követően válnak, amikor a viselkedés és a teljesítmény megítélésében a többiek szava fontosabb lesz, mint a felnőtteké (Tóth,2000,89).

A kortársakkal, barátokkal való kapcsolat a fejlődés egyik legfontosabb körülménye a gyerekek életében, a kortárs csoportban való részvétel a szocializáció egyik legfontosabb ágense (Vajda–Kósa,2005,265).

Szocializációs hatása gyakran nagyobb, mint a tanító-diák viszonyé. Minden csoportnak megvan a maga szabály-, szokás- és jelképrendszere, viselkedési kódja, illetve hagyományai.

A kortársi közösségek egyszerre hatnak utánzási modellként és társas összehasonlítás forrásaként, olyan referenciacsoportként, amelyhez mérheti magát (Mirnics,2009,136).

Ezekben a csoportokban gyakran erős összetartozás alakul ki, aminek fontos eleme az elköteleződés, hűség, egymás védelmezése és kölcsönös segítése (Tóth,2000,90).

S ezek a kortárs csoportok gyakran a gyermek- és serdülőkor után, életünk végéig fontosak maradnak (Giddens,2008,145).

1.2. A szocializáció folyamata

A szocializációs elméletek a szocializáció folyamatának két fázisát különítik el. Elsődleges szocializációnak tekintik azt a szakaszt, amelyben az ember gyermekkorában a társadalom tagjává válik. Másodlagos szocializációnak tekinthető minden későbbi szakasz, amely egy már szocializált személyt a társadalom világának valamely új metszetébe vezet be. Mindenki egy adott társadalmi környezetbe születik bele, amelyben személyekkel érintkezik (pl. szülő, egyéb nevelő és gondozó személyek), akikre a szocializációját rábízták, akik a gyermek számára a világot közvetítik. A másodlagos szocializáció az erre épülő intézményes keretek között zajló folyamat (Németh,1997,26).

A szocializáció folyamatában az egyén elsajátítja a kultúra elemeit. Sokszínű bonyolult folyamat ez, amely számos összetevőből, részfolyamatból áll (szociális tanulás, szociális kapcsolatteremtés, belső kontrollfolyamatok stb.). Talán legfontosabb, de mindenesetre legjellegzetesebb összetevője az ún. szociális tanulás (szereptanulás). Nem tévesztendő össze sem a kísérleti pszichológiai tanulás fogalmával, sem pedig a tanulásnak azzal az értelmezésével, amely köznapi beszédben és a pedagógiában használatos. De a szociális tanulás nem független a tanulásnak az előbb említett formáitól, hanem ezeknek az alapjaira épülve és ezeknek az analógiájára a kultúra legfontosabb elemeinek az elsajátítását, megtanulását, az egyén tulajdonává tételét jelenti.

A szocializáció nem történhet elvontan; a kultúra pedig nem az ideák valamiféle elvont világa. A szocializáció mindig emberek közti kölcsönhatás (interakció) során megy végbe; az egymással együttműködő egyének pedig csoportokat és szervezeteket alkotnak. A szocializáció mindig bizonyos csoportok és szervezetek közreműködésével megy végbe; ezek a csoportok és szervezetek a szocializáció követői, ágensei. Számos csoport és szervezet működhet közre a szocializációban. Közülük legfontosabb csoportok – amelyekben a csoporttagok jól, „szemtől szembe” ismerik egymást – a család, a kortárs csoportok (pajtások, barátok, „haverok” stb.) és a társaság (a felnőttek ismertségei, baráti körei). Ide sorolhatók továbbá bizonyos szervezetek is (Kozma,1984,47).

A szocializáció nem korlátozódik az emberi élet egy bizonyos szakaszára, hanem élethosszig tartó folyamat. Minden új csoport és szervezet, amelyben az ember élete során részt vesz, más és más normarendszert, tapasztalatrendszert és tevékenységi rendszert közvetíthet az emberhez. A 0-2 éves kisgyermeknek rendkívül széles körű „föladatokat” kell megoldania ahhoz, hogy megfelelőképp beilleszkedjék életkori csoportjába abban a kultúrában, amelyben fölnevelik. A szocializációs föladatok természete itt szemléletesen érzékelhető: ha bizonyos föladatok teljesítésére ebben az életszakaszban nem kerül sor, a gyermek nem kerülhet mondjuk az óvodába (Kozma,1984,48).

A kisgyermek egyik fő teljesítménye megtanulni állni, majd fölállni, megállni és járni. E szocializációs föladatok csaknem teljes mértékben biológiailag meghatározottak. A legkülönbélebb kultúrákban nevelkedett gyermekeknél tapasztalható, hogy életük 9. és 15. hónapja közt szoktak megtanulni állni, fölállni és elindulni. A számottevő különbségek ennél a szocializációs föladatnál nem kulturális természetűek, hanem – elgondolkoztató módon – a nemek különbségéhez kötődnek (a kislányok ezt a szocializációs szintet – s a kisgyermekkor szocializációs föadatait általában – hamarabb szokták elérni, mint a kisfiúk). Ez a föladat tehát annyiban számít „szocializációs”, amennyiben a járni tudás föltétele a gyermek beilleszkedésének életkori csoportjába. Egy másik – szélesen értelmezett – szocializációs föladat a táplálkozási váltás; tehát az „elvásztás” az anyától, valamint a környezetében megszokott táplálékok föl vételére való áttérés (Kozma,1984,49).

A kisgyermekkor harmadik jelentős szocializációs föadata megtanulni beszélni. Erre nagyjából a 14-36. hónapok közti időszakban kerül sor. Itt sem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az ember artikulációs bázisának kialakulása, kifejlődése minden ép, egészséges – normálisan fejlett – gyermeket „rákényszerít” a beszédre. Egyik előző példánkából is kiderül azonban, hogy ha a gyermek nem növekszik megfelelő kulturális környezetben, egyes kirívó esetekben valósággal kimaradhat a beszéd megtanulásának szakasza. A kisgyermekkorban alakul ki az alapvető érzelmi viszonyulás a gyermek társadalmi környezetéhez. Pszichológiai szempontból rendkívül termékeny szakasz ez; de a szocializáció szempontjából is legalább ilyen fontos szintet jelent (Kozma,1984,50).

E kor másik szocializációs föadata a közösségi együttműködéshez szükséges szociabilitás kialakulása. A közösségi együttműködés ugyanis az életkori csoportba tartozás tudatának formája ebben a korban; ehhez pedig az alá- és fölérendeltségek, bizonyos társadalmi szerepek elsajátítására és gyakorlására van szükség. Ha ez a szocializációs föladat a 4-7. életév közt valamilyen okból nem teljesül, a személyiség fejlődésében jelentős károsodás keletkezik.

E társadalmi szerepek közt az egyik legfontosabb kultúránk mai föltételei közt a fiú-, illetve leányszerep megtanulása. Szintén nagyjából erre az életkori fordulóra eső szocializációs föladat. Sikeres teljesítése megalapozza a későbbi szexuális szerepek megvalósítását; kudarca esetén viszont nem tudjuk elsajátítani az illető kultúrának megfelelő férfi-női magatartásmintákat és beállítottságokat.

Ebben az életkorban válnak bizonyos szokások és cselekvések erkölcsileg értékesekké: a gyermek viselkedése fokról fokra elválik az azt meghatározó fölnöttek közvetlen irányításától, és önálló lesz (Kozma,1984,51).

A korai szocializáció nem utolsósorban azért drámaian gyors – és eredményeivel-buktatóival azért fölnagyított –, mert a társadalom tudatosan is szorgalmazza, elősegíti. Míg a többi életszakaszban a szocializáció spontán folyamatnak tekinthető, addig a gyermek- és ifjúkorban jelentős részben céltudatos, szervezett és tervszerű folyamat. A gyermekkori szocializáció nagy egészén belül a szocializáció céltudatos, tervszerű és szervezettformáját nevezzük nevelésnek (Kozma,1984,57).

1.3. Szociabilitás

A családból és bölcsödéből óvodába kerülő gyermek más-más szinten ugyan, de már rendelkezik bizonyos szociabilitással (társ iránti igényvel). Amíg eddig elsősorban a felnöttek társaságát, a velük való kontaktust igényelte, a három éves gyermek már fokozatosan vágyik hasonló korú társai közé. Ő maga is aktív a kapcsolatfelvételben. Együtt tevékenykedésről viszont még nem beszélhetünk. Játékba még nem a társal való közös tevékenység örömeért kezd, hanem a tárgy, eszköz vonzza csupán (Szilvási,2001,188).

Aki sok időt tölt óvodás gyerekek között, pontosan tudja, hogy mindegyiknek van egyfajta „szociális stílusa”, azaz személyes tulajdonságainak egy olyan „készlete”, amely másokhoz (gyerekekhez vagy felnöttekhez) fűződő viszonyát jelentősen befolyásolja. Lehet nyitott, barátságos és társaságkedvelő – ilyenkor azt mondjuk rá: extrovertált alkat –, vagy lehet visszafogott és tartózkodó, azaz introvertált alkat. A „külvilág” – akár a kortársak, akár a felnőtt környezet – általában az előbbit értékeli jobban, bár az életkor és a körülmények a preferencia lényeges változásait idézhetik elő. Az introverzió és az extroverzió – akárcsak a temperamentumjellemzők és a reflektivitás-impulzivitás – veleszületett tulajdonságok, melyek tartósan, lényegében az egész életen át jelen vannak a személyiségben, és általában össze is függnék egymással. A szociabilitás az egyén gyermekkortól stabil jellemvonása. A longitudinális kutatásokban folyamatosan nyomon követett emberi tulajdonságok közül a szociabilitás mutatkozik az ember legtartósabb, leginkább karakterisztikus kísérőjének.

A szociabilitás tulajdonképpen egyfajta állandó igény az emberi kapcsolatokra, és ugyanakkor törekvés is ilyen kapcsolatok teremtésére (Ranschburg,2014(a),62).

Óvodáskorra a szociális – extroverzív stílusú – gyerekek könnyen azonosíthatók. Ők azok, akik – a kezdeti tiltakozás után – gyorsan beilleszkednek az új környezetbe, egykettőre barátságokat kötnek, szeretnek társaik között, a csoporton belül élni, játszani, tevékenykedni. Kíváncsiabbak, aktívabbak és általában impulzívabbak az átlagosnál. Szeretetreméltók, és nagyon szeretnek annak látszani. A szociális óvodás: tárgyi érdeklődésű, imádja az új, izgalmas játékszereket és minden eszközt, amit szétszedhet, összerakhat, ugyanakkor utál egyedül lenni, mert könnyen unatkozik, és szereti a társakat maga körül. Gyorsan feltalálja magát, az idegen felnőttek jelenlétében sem jön zavarba, barátságos és „tetszeni vágyó”. Nem fél a szokatlantól és az ismeretlentől (Ranschburg,2014(a),63).

Sok barátja van, de nem igazán hűséges, ezért óvodáskorát követően is ritkán köt mély és tartalmas baráti kapcsolatokat. A „nyüzsgés” élteti, az olyan helyzetek, ahol nem szemlélődni kell, hanem küzdeni – nyeri és veszíteni –, de mindenképpen aktív, tevékeny részese lenni a közösségnek, amelyben él.

A nem szociális – introverzív – óvodás kicsit befelé forduló, reflektív típus. Az ilyen gyereknek kevés barátja van, de ezekhez már óvodáskorban is hűségesebb, mint társai általában. Az idegenekkel szemben tartózkodó, saját kortárscsoportjából is gyakran „kilóg” egy kicsit. Mindezért gyakran félénknek tartják, pedig általában nem az; egyszerűen zavarja a nyüzsgés. Tartózkodó, visszafogott természetének nem felel meg sem a helyszínek, sem a személyek változatossága, ragaszkodik megszokott környezetéhez és megszokott, szeretett tárgyaihoz. Az egyedüllétet egyáltalán nem „magányosság”-ként éli meg, ellenkezőleg: esetenként igényli is, hogy magára maradjon, és olyasmivel foglalatosskodik (építőjáték, képeskönyv stb.), amihez nem szükséges mások közreműködése. Visszafogott, általában csendes – a felületes szemlélő számára könnyen magányosnak tűnő – kisfiú (vagy kislány), akit a harsányság, a „magamutogatás” nyugtalanít, ugyanakkor a monotóniát kiválóan tűri, és olyan körülmények között, amelyeket mások egyhangúnak tartanak, szinte soha nem unatkozik (Ranschburg,2014(a),64).

A szociális gyermek a külvilág felé forduló (extrovertált) lény, aki az átlagosnál gyorsabban reagál (impulzív), gyorsan alkalmazkodik környezetéhez, aktivitási szintje magas, ugyanakkor önuralma (önkontrollja) az átlagosnál alacsonyabb szintű. Mindennek ellentétéként a nem szociális gyermek befelé forduló (introvertált) jellem, aki mindig megfontolt (reflektív), ugyanakkor környezetéhez nehezen alkalmazkodik, aktivitási szintje viszonylag alacsony, önuralma (önkontrollja) az átlagosnál viszont jóval magasabb. A

pszichológia ezeket a nyálábokban csoportosuló vonásokat nevezi személyiségnek. A kombinációk lehetősége számtalan, és az idő múlásával ezek a kombinációk változhatnak is. A pszichológiában évtizedek óta éles vita dúl azon a kérdésen, hogy az ember karakterisztikus tulajdonságai kisgyermekkorától folyamatosan jelen vannak-e a személyiségben, vagy a környezet kihívásainak függvényében változékonyak, és így például az óvodáskori tulajdonságokból semmiképpen nem következtethetünk a felnőttkori jellemzőkre (Ranschburg,2014(a),65).

II. AZ ADAPTÁCIÓ FOLYAMATÁNAK PSZICHOLÓGIAI ÉS PEDAGÓGIAI MEGHATÁROZÁSAI

Az adaptáció fogalma sokat szerepel Piaget munkáiban. Ő az értelem fejlődését azonosnak vélte a világhoz való minél jobb és magasabb szintű alkalmazkodással. Tőle tudjuk leginkább, hogy ilyenkor egyrészt akkomodációs működés zajlik a szervezetben, amely során ő maga idomul-alakul a környezetéhez, a mintához. Másrészt állandóan folyik az asszimiláció is, melynek menete az előzőhöz mérve fordított: az egyén a környezetét kívánja módosítani, átalakítani saját szükségleteinek, igényeinek megfelelően. A két működésmód egymást kiegészítve szüntelenül zajlik az emberi személyiségben. Az adaptációt a személyiség különböző rendszerei végzik (Stöckert,1999,56).

2.1. A beilleszkedés pszichológiai meghatározása

Pszichológiai megközelítésben a beilleszkedés alatt az egyén ingerküszöbének, érzékenységi küszöbének változását értjük, vizsgáljuk az egyén és környezetének kapcsolatát, valamint az ingerek hatására létrejövő reakciókat (Borbélyová–Slezáková,2015,8).

Az adaptációt mindig befolyásolja az egyén pszichikuma, problémamegoldó képessége, valamint az, hogy hogyan tudja kezelni és megoldani a felmerülő helyzeteket, illetve hogyan tud megfelelni az elvárásoknak, amelyeket az új szociális környezet támaszt vele szemben (Borbélyová–Slezáková,2015,9).

A társadalomba való beilleszkedés mindig gondot jelentett az emberi közösségek életében. A társadalomba való beilleszkedés nem önmagában értelmezhető, mindig az adott társadalmi problémákat keltő politikai, gazdasági érték- és érdekviszonyok függvénye. Az egyén az adott társadalom tagjaként olyan adaptív jellegű válaszokat kell találjon, amelyek az adott időpontban és kultúrkörben elfogadhatóak. Úgy kell alakítania, behatárolnia és szabályoznia önmagát, hogy környezetét mércének tekintse. Ha ez sikerül neki, viselkedése megfelel a társadalmi együttélési normáknak és alkalmazkodó-beilleszkedő magatartást tanúsít. Ellenkező esetben a társadalmi szabályokkal ütköző, deviáns módon fog viselkedni. Az ellenszegülés, esetleg ellenségesség, pszichés téren érzelmi kiegyensúlyozatlanságot, éretlenséget, impulzivitást, túlérzékenységet, szorongásokat, félelmeket takarhat. E magatartásban megnyilvánuló tüneteket az emberi lelki rendszer kommunikációjának kell tekintenünk. Arról árulkodnak, hogy a személy és környezete között nincs megfelelés vagy éppen zavar állt be. A magatartás mindig a személyiség és környezete közötti viszonyt tükrözi. A beilleszkedés különböző sikerrel történhet. Sajátosságainak megfelelően három szintjét különíthetünk el:

- amikor az egyén tökéletes harmóniában van önmagával és környezetével harmonikus beilleszkedésről beszélünk;
- ha az egyén viselkedése tünetmentes, de az érzelmi személyiségterületen már jelen van a veszélyeztetettség – túlérzékenység, impulzivitás, kiegyensúlyozatlanság, depresszió, bezárkózás – feszültséggel terhelt adaptációról van szó;
- ha az egyén érzelmi élete és viselkedése egyaránt zavart szenvedett és magatartása megszegi az érvényben levő normákat, devianciával van dolgunk (Albert-Lőrincz,2012,24).

2.2. Beilleszkedés az óvodai csoportba az anya-gyerek kötődési minta alapján

Hároméves korában a legtöbb gyermek életében új korszak kezdődik: óvodába kerül. Az óvoda elsősorban az olyan gyerekek számára jelent gondot az első hetekben, akik nem jártak bölcsődébe, vagyis először szakadnak el hosszabb időre – csaknem egy egész, végtelenül hosszúnak tűnő napra – anyuktól, otthonuktól. Ez az elszakadás fájdalmas élmény, éppen ezért magától értetődő, hogy a gyermek az első napokban sír, otthon szeretne maradni, minden lehetséges eszközével tiltakozik az óvoda ellen (Ranschburg,2003,99).

A beszoktatás idején jelentkezik a szeparációs szorongás, ilyenkor a gyerek nehezen szakad el a szülőtől, rosszkedvű, visszahúzódó, keveset kommunikál. Azonban ez teljesen érthető, természetes jelenség. A beszoktatási időt követően azonban a szeparációs szorongásnak el kell múlnia, s a későbbiekben az elszakadás élménye többé nem zavarhatja a gyermek egészséges tevékenységét (Ranschburg,1998,124).

A legnagyobb bizakodással és kíváncsisággal induló gyerek is rendszerint megriad az anyjától való elszakadás pillanatában. A riadalom legfőbb oka az, hogy bármennyit magyarázzuk, nem tudja még felmérni, mennyi ideig is lesz távol anyjától – a felnőtt szemében röpké néhány óra a gyerek számára beláthatatlanul hosszú idő, melyben megváltoztathatatlan, befejezett ténynek hat, anyja eltűnt (Gerő,2015,54).

Ugyanakkor nemcsak a szülőtől való elszakadás jelent gondot a számára, hanem az új környezethez való alkalmazkodás is; új szokásokat, napirendet kell elsajátítania, és mindenekelőtt: meg kell tanulnia gyermekközösségben élni. Ez egyáltalán nem könnyű dolog (Ranschburg,2003,99).

Most derül ki, hogy képes-e a napok jelentős részét önállóan, a szülőktől távol tölteni, képes-e arra, hogy beilleszkedjék a gyerekközösségbe, és ott – az óvónők irányításával – harmonikusan és felszabadultan éljen.

Nagy szerepet játszik az óvodai beilleszkedésben az anya-gyermek kapcsolat minősége. Ha anyjához fűződő kapcsolata az „elkerülő” kategóriába tartozik, „beszoktatási idő” gyakorlatilag nem létezik: a gyermeknek nincs veszíteni valója, számára csaknem teljesen mindegy, anyja vigyáz-e rá vagy valaki más, ezért az első perctől jól érzi magát az óvodában. Nem sír, a tárgyi környezet iránt érdeklődik, egyszóval a veszteség, a szülő hiánya nem érzékelhető magatartásán. Megfigyelhető az is, hogy délután, anyja érkezésekor nem mutat különösebb örömet; a találkozás nem zavarja, de nem is hiányzik neki. Ugyanakkor általában gyorsan megnyilvánul agresszív, kötekedő természete, amely lehetetlenné teszi beilleszkedését kortársai közé. Közös tevékenységekben általában nem vesz részt (Ranschburg,2009,331).

Az „ambivalens módon kötődő” gyerek egészen másképp viselkedik. A beszoktatás rendkívül nehéz és hosszas folyamat, melynek során kezdetben sír – az anyjától való elszakadás később is nehezen megy –, és nagyon hosszú ideig (hetekig, néha hónapokig is) passzív; a többiek tevékenységében nem vesz részt, legfeljebb kívülről figyel jellegzetes „regressziós tüneteket” produkálva: piszkálja az orrát, a fülét, csavargatja a haját. Az oldódás első jeleként játszani kezd egy-egy játéktárggyal, de leginkább magányosan (Ranschburg,2009,332).

Gyakran tapasztalható, hogy az óvónőhöz erősen tapad (árnyékolás), keresi közelségét, ha teheti, hozzábújik, és együtt nézik a többiek tevékenységét, a kortársközösségbe viszont csak későn és nehezen illeszkedik. Ami talán a legfontosabb: a reunió (amikor anyja érte jön) a várakozással ellentétben általában kellemetlen: a gyerek nem repül anyja karjába, inkább elhúzódik, morogva, néha agresszív. A beilleszkedés folyamatában ez a jegy különbözteti meg a legérzékletesebben az úgynevezett „túlszocializált”, dependens gyerekektől, akik szintén nehezen szoknak be az óvodába, sokszor és sokáig sírnak, nehezen oldódnak fel, de anyjuk érkezése számukra reveláció: jelenlétében egy pillanat alatt boldoggá és beszédessé válnak.

A gyerekek legnagyobb része a biztosan kötődő csoportba tartozik. Ezek a gyerekek lassan kikelnek a tojásból, azaz gyengülőben van a dependens, függő viszony, mely korábban anyjukhoz fűzte őket. Ennek ellenére hároméves korukban nem könnyű még az egész napos szeparációt elviselniük. A beszoktatás az ő esetükben sem könnyű annak ellenére, hogy már jóval kevesebb fizikai kontaktust igényelnek anyjukkal, mint korábban. Mindenesetre: új környezet, az anya egész napos hiánya egy háromesztendő gyerekeknek sok, ezért „kötelező”, hogy tiltakozzék. (Ha nem teszi, óhatatlanul az a gyanú merül fel: nem volt mit elveszítenie) (Ranschburg,2009,333).

Az egészséges, „biztosan kötődő” gyerekeknél a sírás, s az, hogy másnap már nem akar óvodába menni csak néhány napig, legfeljebb egy-két hétig tart. Tudják, hogy anyjuk szeretetét, gondoskodását nem veszíthetik el, és a kortárs csoportok varázsa magával ragadja őket! Ennek ellenére, a szeparáció okozta stresszállapotok négyéves korig előfordulhatnak – például egy-egy betegség után az első nap ismét nehéz az óvodában – hiszen a fizikai kontaktus mennyisége csökkent ugyan, de az anya-gyerek viszony éppoly erős maradt, mint korábban volt. A testi kontaktus keresése helyett többet mosolyognak anyjukra, és sokkal többet beszélnek hozzá, mint korábban (Ranschburg,2009,334).

Az óvodai beilleszkedés zavarai tehát – egészséges gyerekeknél és egészséges óvodai környezetben – nem tarthatnak tovább két-három hétnél. Hiszen ebben az életkorban a gyerekek már érdeklődnek kortársaik iránt, és szüleikhez való kötődésük már korántsem annyira a közelség és a fizikai kontaktus függvénye, mint korábban (Ranschburg, 2003,101).

2.3. A beilleszkedés pedagógiai meghatározása

A pedagógiában az adaptáció fogalma elsősorban a gyermeknek az intézményhez való alkalmazkodását jelenti. Fiziológiai adaptáció alatt a szervezet külső megváltozott környezethez való alkalmazkodását értjük. A folyamat során a szervezet megterhelése adaptációs mechanizmusok fokozatos kialakulását indukálja, melyek segítik a belső egyensúly megteremtését, hogy az egyén megfelelően tudjon „működni” a megváltozott feltételek mellett. Ha a túlzott megterhelés hatására nem alakulnak ki adekvát adaptációs mechanizmusok, beilleszkedési nehézségek jöhetnek létre. Tünetei lehetnek: szorongás, érzelmi feszültség, pszichoszomatikus tünetek, tanulási nehézségek, stb. (Borbélyová-Slezáková,2015,8).

A beilleszkedés lefolyása azonban nemcsak a gyermek teljesítményét és szociális pozíciójának kivívását befolyásolja, hanem az egészségét is. A kezdeti időszakban a pedagógusoknak sokkal több figyelmet kellene szentelniük a beilleszkedési folyamatok támogatására és a szociális kapcsolatok építésére.

Minden egyes gyermek individuuma, ezért egyéni hozzáállásra van szüksége mind a pedagógusok, mind a szülők részéről a beilleszkedés és a fejlődés során (Borbélyová-Slezáková,2015,14).

2.4. A gyermekek adaptációja az óvodai élethez

Az adaptáció a szervezet új körülményekhez való alkalmazkodását jelenti. A gyermek számára az óvoda új, eddig ismeretlen hely, ahol új a környezet és új kapcsolatok jönnek létre.

Az adaptáció magába foglalja a gyermek széleskörű egyéni reakcióit, melyek jellege a fiziológiai és személyiségjegyeitől, a család viszonyulásától, valamint az óvodai feltételektől függ.

A szülők és az óvodapedagógusok együttműködése megkönnyítheti a gyermek számára az adaptáció időszakát, hiszen minden gyermek sajátos módon szokja meg az óvodai környezetet. Minden családban eljön az az idő, amikor a szerető szülők, akik az óvodai intézménybe adják gyermeküket, és a gondoskodó óvodapedagógusok előtt felvetődik a kérdés: hogyan fogadja el a gyermek azt, hogy az édesanyját, aki mindig mellette volt, most ritkábban fogja látni, helyette pedig óvónővel, kislányokkal és kisfiúkkal kell lennie, akik szintén igénylik a figyelmet? Azaz egy adott gyermek hogyan adaptálódik az óvodához? (Олійник–Романюк,2014,304).

A 2-3 éves gyermekek félnek az idegenektől, s az új kommunikációs helyzetektől is tartanak. Ezek a félelmek a gyermek nehéz alkalmazkodásának egyik okát jelentik. Ennek következtében a gyermek stresszesen éli meg az adott helyzetet, gyakran sír az óvodában. Ez hátrányosan befolyásolja a gyermek szervezetének védekezési erejét, így ebben az időszakban gyakran betegeskedhet, és a neurózis tünetei is felmerülhetnek.

Mint ismeretes, minél fejlettebb az édesanya és a gyermek közti érzelmi kapcsolat, annál nehezebb lesz az adaptáció folyamata. Az érzelmileg fejletlen gyermekek számára az alkalmazkodás könnyebben történik meg, hiszen nincs kifejlődve az édesanyjához való kötődés. Nehezen az a gyermek szokja meg az óvodát, akivel az édesanyja nagymértékben foglalkozik, az a gyermek, aki állandó figyelmet igényel, illetve a félnék gyermek számára is gondot okozhat az adaptálódás (Олійник–Романюк,2014,304).

Az óvodában való alkalmazkodás során leginkább a flegmatikus temperamentummal rendelkező gyermek érzi magát rosszul. Az ilyen gyermekek nem tudnak lépést tartani az óvoda ütemével, például nem tudnak gyorsan öltözni, sétára készülni vagy enni. Abban az esetben, ha az óvodapedagógus nem érti a gyermek problémáját, hanem sietségre sűrgeti őt, akkor az adaptációval társuló stressz még erősebb lesz. Ennek következtében a gyermek lassúvá, ernyedté és közömbössé válik.

Az óvónőnek nagyobb figyelmet kell fordítania az alkalmazkodási problémákkal küzdő gyermekekre, hogy segítséget tudjon nyújtani a nehéz időszak legyőzésére. Azonban a szülőknek emlékezniük kell arra, hogy az adaptációt bonyolíthatja a családi konfliktus is. Az ilyen családokból származó gyermekek bizonytalanul, tétován viselkednek és sokat aggódnak.

Az alkalmazkodás időszakában a gyermekben megváltozik a dinamikus sztereotípiá, azaz a korábban kialakult életmód, szokások. Ehhez az úgynevezett immunrendszeri és

fiziológiai áttörés, a pszichológiai korlátok leküzdése tartozik. Nyilvánvaló, a gyermek stresszel, ami különböző módon jelenik meg, mint például az evés, alvás elutasítása, sírás, betegeskedés. Ahhoz, hogy a gyermek könnyebben alkalmazkodjon az óvodai élethez, fel kell készíteni őt arra, hogy hamarosan változások fognak történni életébe, továbbá elősegíteni az adaptált viselkedés és az önkiszolgálás készségeinek kialakulását. Ahhoz, hogy ne súlyosbodjon a stresszes szituáció, az orvosi vizsgálatot, védőoltásokat legkésőbb egy hónappal a gyermek óvodai beszoktatása előtt szükséges megtenni (Олійник–Романюк,2014,305).

Az óvodakezdés előtti utolsó hetekben a szülők megpróbálhatják egyre inkább a várható óvodai időbeosztás szerint szervezni a kisgyermek napját. Két és fél-három éves korára napközben rendszerint már csak egyszer alszik. Igazítsuk a reggeli ébredést, az étkezések, a délutáni alvás és a séta idejét a későbbi óvodai rendhez. Így megóvhatjuk a gyereket attól, hogy az első napok beilleszkedését még a testi funkciók ritmusának megbontása is nehezítse (Gerő,2015,55).

A gyermek számára gördülékenyebbé válhat az óvodai beszoktatás, ha tudni fogja az óvónők nevét, s még a beszoktatás folyamata előtt megismerkedik néhány jövendőbeli csoporttársával is. Ez a folyamat nem egyszerű, hiszen az óvónőknek is meg kell találniuk a kulcsot a különböző környezetből érkező, különböző személyiségű gyerekekhez. Az óvodai beszoktatás tehát „összeszokás” minden gyerek és az óvónők számára is. A gyermek jó egészségében és fejlődésében a legfontosabb kulcsszó a bizalom az óvónő felé (Олійник–Романюк,2014,305).

Abban az esetben, ha a családban a gyermek gyakran betegeskedik, fél, akkor fokozatosan kell beszoktatni őt az óvodai csoportba. Körülbelül egy hónappal az óvoda rendszeres látogatása előtt, egyeztetve a vezetővel, a szülők a délelőtti sétára gyerekeivel együtt menjenek az óvodába. Emellett, a gyermeket meg kell ismertetni az óvodai csoportszobával, az óvónővel, a csoporttársaival, valamint megmutatni a gyermeknek a játékokat, felhívni figyelmét mindenre, ami számára új helyzetet jelenthet. Fontos, hogy a gyermek számára ez pozitív élmény legyen, s hozzájáruljon ahhoz, hogy felkeltse érdeklődését az óvoda iránt. A következő néhány napban a gyermeket a délutáni alvásig az óvodában lehet hagyni. Viselkedésétől függően növelhető a gyermek óvodában maradási ideje. Otthon szükség van az élénk, érzelmileg dús mozgásos, szórakoztató játékok használatára, hogy a gyermek ne érezze korlátozottnak, feszültnek magát (Олійник–Романюк,2014,306).

A fokozatos ismerkedés módja az, ha az anyjától nehezen elváló gyermek eleinte rövid

ideig tartózkodik az óvodában: a kisgyermek könnyebben elfogadja, hogy az anyja 1-2 óra múlva jön érte, mint az, hogy csak „alvás után”. Ne csodálkozzunk, ha az alvás jelenti a legnagyobb nehézséget: minden gyermek a lefekvésnél igényli talán a legjobban az anyját, ilyenkor szinte újra csecsemővé válik (Gerő,2015,55).

Nagyon fontos, hogy magyarázzuk el a gyerekeknek, hogy most elmegyünk a boltba, amíg ő itt játszik, de jövünk vissza, hamarosan. Később ugyanígy meg kell mondanunk és meg kell jelölnünk valamit, ami a gyerek időérzéke számára már tagoltan felfogható, például, hogy amikor bejöttök az udvarról, akkora már eljövök érted. Vagy: ebéd előtt érted jövök. Vagy: ebéd után jövök érted. Ez a tudatosítás, nem jelenti azt, hogy a gyerek nem fog sírni, s nem fogja hiányolni a számára oly kedves személyt, az édesanyját. A búcsúzkodást sem érdemes nagyon hosszan elhúzni. Ha az anyuka viszonylag hamar elhagyja az óvodát, a sírás viszonylag hamar abbamarad, és a gyerek elkezd játszani a többiekkel (Vekerdy,2012,166).

Fokozatosan, még az óvodai beszoktatás előtt, fontos az alapvető higiéniai szokások kialakítása a gyermekben. Az alkalmazkodási időt nem edzéssel kell kezdeni, azonban az esti meleg fürdő elősegíti a gyermek egész napi feszültségének eltávolításában, lefekvés előtt pedig jót tesz egy könnyebb masszázis is. A friss levegőn tartózkodás, valamint az egyéni mozgási tevékenység hozzájárul a kisgyermek idegi és mentális állapotának normalizálásához.

A gyermek óvodához való hatékony adaptációja egyenes arányban összefügg a mindennapi ébredés rituáléjával és az óvodába való készüléssel is. Előfordul az is, hogy a kisgyermek nehezen ébredzik reggel, édesanyja pedig sietteti őt, ezért a gyermek hajlamos olyan kitalációkra, hogy fáj a kezeckéje, nem tud egyedül öltözködni. Az édesanya ilyenkor akár dühös is lehet, hiszen elkésnek az óvodából. Ennek következtében az óvodába jobb esetben komor, rosszabb esetben pedig síró gyermek érkezik, aki a nap folyamán senkivel sem akar beszélni és étvágya sincs. Ha ez folyamatosan így megy, akkor a gyermek hajlamosabb lesz a megbetegedésekre (Олійник–Романюк,2014,306).

Az adaptációt leginkább elősegíti az, hogy a gyermek negatív érzelmek nélkül, jókedvűen érkezik az óvodába. Fontos, hogy első helyre állítsuk a kisgyermek érdekeit. A gyermekek eleve optimisták, számukra fontosak az örömteli érzések. A gyermek ébresztése örömmel és melegséggel kell, hogy megtörténjen. Ha az öltözködés folyamata időigényes, akkor 10 perccel hamarabb kell felébreszteni őt. Ez az idő segít abban, hogy sietség nélkül készüljünk az óvodába.

Nagy jelentőséggel bír az, hogy a szülők gyermeküknek mesélnek az óvodáról, azonban ne félemlítsük meg őt azzal, hogy valami baj lesz ott, hasonló módon nem lehet azt ígérni,

hogy minden rendben lesz az óvodában, mivel ezek a történetek nem mindig egyeznek azzal, amivel a gyermek szembesül. Ugyanakkor a gyermeknek szüksége van arra, hogy az édesanyja elmondja, munka után okvetlenül visszajön érte.

Útközben a szülők felajánlhatják gyermeküknek, hogy együtt fedezzenek fel új, érdekes dolgokat, változásokat annak érdekében, hogy a gyermek számára az óvodába tartó út mindig érdekes legyen. Az is fontos, hogy a szülők érdeklődjenek afelől, hogy milyen benyomást keltett gyermekükben az óvodai környezet. Fontos szelíd, dicsérő szavakkal illetni a gyermeket.

A csoportban az óvónőknek is biztatással támogatniuk kell a gyermekeket, hogy szülei hamarosan visszatérnek, hiszen a gyermek számára a legnagyobb félelmet az édesanyjától való elszakadást jelenti. A gyermek fokozatosan megszokja az egész napos óvodában való tartózkodását, tudniillik a délutáni órákban is szórakozás, önálló játék és számos más érdekes tevékenység várja az óvodásokat (Олійник–Романюк,2014,307).

A szülőktől való elszakadást megkönnyítheti az, ha a gyerek magával viszi, magával vihet valamit otthonról, kis babát, kedvenc játékot vagy bármilyen más tárgyat, ami számára az otthont – az anyát, a szülőket – jeleníti meg, s adaptálódása során bizalmat nyújthat neki (Vekerdy,2012,167).

A kiskorú gyermek gyakran akar önálló lenni, azonban képességei még nem fejlődtek ki annyira, hogy a felnőttek segítségével tudjon tevékenykedni. Ezért az alkalmazkodási folyamat során az óvodapedagógus és a szülők feladata támogatni a gyermek önállóságra törekvését, a néha ügyetlen cselekvéseket nem kritikával illetni, ne pusztítsuk el a gyermek önmagukba vetett hitét, segítsünk neki, hogy észrevegye eredményeinek növekedését.

A kisgyermeknek tudnia kell azt, milyen esetekben fordulhat segítségért a felnőttekhez. Ezt a tudást megszeresheti a séta közben, amikor más gyermekeket figyel, valamint otthon a szülőkkal történő szerepjátékok során. Az óvodai beszoktatás előtt minél jobban elsajátítja az önkiszolgáló képességeket, annál könnyebb lesz az adaptáció folyamata a gyermek számára.

Az egyik fontos feladatunk az, hogy megtanítsuk a gyermeknek a napirendet is, mely során számos tevékenységgel foglalkozhat (higiénia, étkezés, séta, játékok, foglalkozások stb.) (Олійник–Романюк,2014,308).

2.4.1. A gyerekközösség csoporttá válása

Az első hetekben tulajdonképpen nincs is csoport: a gyerekek általában magányosan játszanak a kiválasztott játékszerekkel, de játékaikhoz, mégis szükségük van a társra! Piaget, francia pszichológus „kollektív monológ”-nak nevezte azt a sajátos helyzetet: a gyerek

valamilyen játékszerrel (vonattal, kisautóval stb.) egyedül játszik és általában beszéddel kíséri játékszerének mozgatását. Ugyanakkor mellette, vagy mögötte egy másik gyerek tőle látszólag teljesen függetlenül, más játékszerrel játszva, hasonló monológot folytat. A két gyerek tehát más-más játékszerrel játszik, nem is hederítenek egymásra, mégis érzik egymás jelenlétét, és játékuk zavartalan folytatásához feltétlenül szükség van arra, hogy a másik is játsszék. (Ettől válik a monológ kollektívvá.)

Az óvodai csoportlét még ezután is meglehetősen kezdetleges. A gyermekek elsősorban egy-egy érdekes tárgy körül verődnek össze, és addig vannak együtt, amíg a tárggyal való foglalkozást meg nem unják. A tárgy, amely összehozta őket, nem egyszerre válik érdektelenné, így a tagok állandóan cserélődnek, folytonos „jövés-menés” van a kisebb csoportok között (Ranschburg,2003,100).

A játszótársakat mindenekelőtt a közös játéktevékenység hozza össze és tartja együtt, de csak egy ideig. Könnyen el is szakadhatnak a játszótársaktól, mihelyt a játéknak vége van, vagy a külső alkalom megszűnik (Clauss–Hiebsch,1978,138).

A második-harmadik óvodai évben (mire nagycsoportos lesz) a gyerek általában már igazi csoportban él, melynek hagyományai vannak, és többé-kevésbé tartós belső szerkezete, struktúrája. Pontosán látható az is, kik töltenek be vezető szerepeket a csoportban, és kik a „követők”, vagyis a csoport – szintén határozott funkciókat ellátó – közkatonái (Ranschburg, 2009,224).

III. „ÓVODAÉRETTSÉG” FOGALOMKÖRÉNEK MEGHATÁROZÁSA

Először arról kellene beszélnünk, hogy vajon hány éves kortól kezdve kell-kellene a gyerekeknek „közösségbe” mennie. Igaz-e az, amit időnként hallunk például nagyszülőktől, akik talán maguk is bölcsődések voltak, majd pedig bölcsődébe adták a gyereket, hogy „itt az ideje, hogy a gyerek közösségbe menjen!”, mondjuk néhány hónapos, vagy egy-két éves gyerek esetén? Nem, nem igaz. A gyerekek, ha erre lehetőség nyílik, ilyenkor még a családban van, volna a helye (Vekerdy,2012,154).

De ha egy gyerek viszonylag túrhető szociális és családi körülmények között nő és nőhet fel, semmiféle „szüksége” nincs a bölcsőde „közösségére”. Mégis, ha bölcsődébe kell adnunk a gyereket, mit tudhatunk ennek kedvező, viszonylag legkedvezőbb életkoráról?

Viszonylag friss amerikai vizsgálatok szerint, ha otthon minden rendben van, az első életév eltöltése szoros anyaközelben mondható kedvezőnek, míg az első év betöltése után már előnyökkel is járhat a gyerekek gyerekcsoportban való jelenléte is, a második év betöltése után pedig már határozottan érvényesülnek a pozitív hatások, a beszéd a gondolkodás fejlődésében.

Ennek ellenére Amerikában az egy év alatti gyerekek közel 70 százaléka részesül rendszeresen nem anyai gondozásban, ami azt jelenti, hogy „bölcsődében” van vagy bébiszitterre van bízva.

A nem anyai gondozás következtében nagyobb valószínűséggel jön létre bizonytalan kötődés. A gondolkodásbeli érlelődés némi elmaradást mutat, és minél korábban kezdődik ez az elválás az anyától, annál több viselkedési és magatartásbeli probléma bukkanhat elő a későbbiekben (Vekerdy,2012,159).

Ha a gyerek a maga ritmusában és a maga érdeklődését követve vesz részt a gyerekközösség tevékenységében, akkor nem kell a gyereket „kényszeríteni”, hogy bemenjen a gyerekek közé. Ha azonban a szülői siettetés atmoszférája mérgezi már az indulás idejét is, és a megérkezéskor sincs idő a gyerek megszokott ritmusának követésére, akkor sokkal nyugösebb lesz az átadási processzus.

Minél stabilabb családi háttérből jön a gyerek, annál jobb a beilleszkedése – vagy annál jobban viseli a valódi nehézségeket is, hogy ő például „kivülálló marad”, mert befelé forduló, introvertált (Vekerdy,2012,161).

3.1. A gyermeki személyiség fejlődése

Az óvodáskorú gyermekek szocializációja során meghatározó a folyamatos ügyesedés és önállósodás, miközben éntudatuk egyre gazdagodik, és mind jobban megtanulnak

megfelelni a környezeti elvárásoknak. Egyre fokozottabban válnak képessé a szabálykövetésre és ehhez igazodva, a szülők egyre inkább elvárják tőlük az alkalmazkodást (Mirmics,2009,188).

Ha a személyiség kialakulásának és fejlődésének folyamatát igen leegyszerűsítve szemléljük, a következő fokozatokat különböztethetjük meg:

- Saját testének és a kívülálló tárgyi világnak összefüggésbe állítása
- A személyjelleg kialakulása
- Gondolat és valóság elkülönítése (Molnár,1984,224).

3.1.1. Az első és a második életév

Az első és a második életév folyamán az un. praktikus (érzékelő-mozgásos) intelligenciával alkalmazkodik a gyermek.

A különböző érzékelési és egyéb tevékenységek célszerűen összerendeződnek: az egyszerű tapasztalati tárgy, tér, idő és okság kategória kialakul. A különböző tevékenységek célszerű összerendeződése a gyermeki személyiség kialakulásának előfoka. Fokozódik az új alkalmazkodási formákat létrehozó központi összerendező és szabályozó működés akkor, amikor ellentétes irányú tevékenységek összekapcsolása jön létre: a gyermek például ellöki az akadályt, hogy közeledjék céljához (Molnár,1984,224).

A gyermek már az első életév végén megismer bizonyos értelmi vonatkozásokat, minők pl. a cél és eszköz, a dolog és az ő neve, egyes értékek összefüggése (mit szabad tenni, mit nem) (Várkonyi,1996,95).

A leghatalmasabb eszköz a nyelv a 2. életévben alakul ki. A gyermek én-je is nagy fejlődésen megy keresztül a második korszakban: öntudatosul. A gyermek az „én”-t az akarat azon első kitöréseiben és hullámozásaiban éli át először és igazán, melyet „dacnak” nevezünk. Ugyanekkor a nyelvben is tárgyi alakot ölt az „én”. De a dackorszakot megelőzően is vannak már lelki konfliktusai a gyermeknek: a gyermek a dolgokkal és a személyekkel összeütközésbe jut, mert vagy legyőzi és uralma alá hajtja őket, vagy alá kell magát rendelnie és alkalmazkodnia (önérvényesítés, alkalmazás, alkalmazkodás). Ez a nagy vita a környezettel szintén a gyermek második nagy életszakaszában zajlik le és vagy az önuralom, vagy a kíméletlen érvényesülés irányában nyer végső megoldást (Várkonyi,1996,96).

Az óvodába készülő – két-, két és fél éves – gyermek már megkülönbözteti önmagát másoktól. Tudja, hogy van „ő”, aki nem azonos a többi emberrel. Megragadja a játékszerét, és azt mondja: „enyém”, ránéz a családi fotókra, és azt mondja, miközben a képre mutat: „én” (Ranschburg,2014(a),15).

Az emlékezet is folyamatosan fejlődik: 2 és fél éves korában felismeri a nagyanyját, akit három hónapja nem látott, 3 éves korában pedig a több mint fél éve nem látott nagynénjét. Két éves kora után gyorsan felébrednek a gyermek lakására, környezetére vonatkozó emlékei: hazaérve egy néhány hetes távollét után örömmel fedezi fel régi játékait, a megszokott szobaberendezést (Vajda,2014,132).

3.1.2. A harmadik és negyedik életév

A 3 éves gyermeknek tudata van önmagáról, mint külön egységes rendszerről (tulajdonáról, személyi kapcsolatairól, vágyairól, kötelezettségeiről és énjéről). Ekkor jön rá arra, hogy ellenállhat a hozzá intézett parancsnak, sugalmazásnak. Ezt a fejlődési szakaszt dackorszaknak hívják (Molnár,1984,224).

A 3 év körüli gyerek a dacos állapotokat megelőzően időben is képes már bizonyos önuralomra. Már ebben a korban képes figyelmét bizonyos tárgyra irányítani és fenntartani.

A gyermek aktivitását és mozgásra való készségét nem szabad összetéveszteni az akarati tevékenységgel. Van azonban az általános gyermeki aktivitásban oly rész is, amelyet egyenesen az akarásnak kell tulajdonítanunk. A 3 év körüli gyermekek, de már az ezen kort megelőző fejlettségi fogon állók között is meg lehet különböztetni azokat, akik vezető természetűek és a többi gyermekek közé vegyülve, csakhamar átveszik azoknak vezetését és irányítását (Várkonyi,1996,220).

Fokozatosan ügyesedik a végtagok mozgása is. A hároméves óvodások mozgásában még sok a spontaneitás, majd fokozatosan minden mozgásfajtában erősödik az akaratlagosság, ezzel párhuzamosan a gyerekek egyre ügyesebbek lesznek. A négyévesek már trükköket is tudnak a triciklin, váltott lábbal mennek le a lépcsőn. A kézügyességük is látványosan javul évről évre: a 4 évesek egyenes mentén már szabályosan vágják, le tudják másolni a kört és az egyenest, majd egyre összetettebb mintákkal boldogulnak (Vajda,2014,177).

3.2. Az óvoda hatása a fejlődésre

Hároméves kor után a megfelelő intézményi, közösségi nevelés nemcsak hogy nem ártalmas a gyermek számára, hanem a családi gondozásnál jobban megfelel a gyerek életkori igényeinek. A kisgyermek legkedveltebb szerep- (vagy a ma gyakrabban használt szakszóval: szociodramatikus) játékai partnereket igényelnek. A szülők tapasztalják, hogy az óvodáskorúak nem is érzik jól magukat olyan környezetben, ahol nincsenek más, hasonló korú gyerekek, a kapcsolatok gyorsan és könnyen szövődnek (Vajda–Kósa,2005,286).

3 éves kor után a gyerekeknek nyilvánvalóan igénye van rá, hogy gyermektársaságban legyenek. A 3 évnél idősebb gyerekeknek általában nem okoz nehézséget, hogy kapcsolatot teremtsenek a szülőkön kívül más felnőttekkel (Vajda,1994,159).

Azok a gyerekek, akik bölcsődébe vagy óvodába járnak, önállóbbak, szüleiktől, tanáraiktól függetlenebbek, segítőkészebbek, jobban együttműködnek kortársaikkal és anyjukkal, verbális kifejezőkészségük erősebb, jobban tájékozódnak a szociális világban, és könnyebben feltalálják magukat új helyzetekben. Ezek a hatások a bölcsőde vagy óvoda színvonalától és a szülőktől is függenek (Cole–Cole,1997,442).Az otthonon kívüli gondozás megkívánja a gyerekektől, hogy megtalálják a hangot olyan felnőttekkel, akik nem ismerik, hogy ők mit szeretnek és mit nem szeretnek, és akiknek számos gyermeket kell egyszerre ellátni. A bölcsődébe vagy óvodába járóknak meg kell tanulniuk sikeresen kapcsolatot teremteni különféle gyerekekkel, gyakran olyan helyzetben, amikor kevés felnőtt van jelen.

Ezeknek a gyerekeknek több lehetőségük van arra, hogy társaságért, vigaszért, szórakozásért, azonosságézésért és a valahova tartozás érzéséért társaikhoz forduljanak. A kortárs csoportban szerzett tapasztalatok segítik a gyerekeket, hogy megismerjék erősségeiket és gyengeségeiket azáltal, hogy magukat a többiekhez hasonlítják.

Az iskola előtti intézmények nyújtják az első tapasztalatokat a barátságok formálásában is az azonos korú, de nem rokon gyerekek között. A barátság tapasztalatokat ad a gyerekeknek az egymással való együttműködésben, kommunikációban. A stabil barátságot kiépített óvodások összetettebb cselekvéseket tudnak véghezvinni együtt, mint akik nem barátok, jelezve azt, hogy a társas kapcsolatok e fontos formája pozitívan hat a gyerekek kognitív fejlődésére és társas viselkedésére.

A gyerekek közös élményei a bölcsődében vagy óvodában általában valamilyen közös foglalkozás köré rendeződnek, mint például a fantáziajátékok vagy a kockaépítés. Az ilyen csoportos interakciók rendszerint tíz percnél rövidebben, és sokszor váratlanul érnek véget. A játszócsoportok törékeny természete miatt a gyerekeknek érdemes megtanulnia, hogyan tudnak bekerülni egy másik társaságba, vagy szembe kell nézniük azzal, hogy egyedül játszanak (Cole–Cole,1997,443).

A kisgyermekkor végére a gyerekek szókincse és a nyelvtani formák ismerete óriásit nő. Nagyobb a tudásuk a helyzetek széles skálájáról, önképük kifinomultabb, és hatékonyabban képesek a világról gondolkodni, önkontrollt gyakorolni és más gyerekekkel bánni (Cole–Cole,1997,445).

IV. A BEILLESZKEDÉSI KÉSZSÉG PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATA A GYERMEKI TEMPERAMENTUM FÜGGVÉNYÉBEN

Szakdolgozatomban a beilleszkedést vizsgálom, s arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen összefüggés van a temperamentum típus és a beilleszkedés között. Kutatói munkám két részből tevődik össze. Először megpróbálom megállapítani a gyerekek temperamentumát egy adott óvodai csoportban, jelen esetben a Derceni Óvoda középső csoportjában. Ebbe a csoportba 20 gyerek jár, ebből 13 fiú és 7 lány. Életkori megoszlásukat tekintve: 2 gyerek 3 éves 8 hónapos, 3 gyerek 4 éves 1 hónapos, 3 gyerek 4 éves 2 hónapos, 1 gyerek 4 éves 5 hónapos, 2 gyerek 4 éves 6 hónapos, 2 gyerek 4 éves 7 hónapos, 3 gyerek 4 éves 8 hónapos, 1 gyerek 4 éves 10 hónapos, 2 gyerek 5 éves és 1 gyerek 5 éves 5 hónapos. A temperamentum meghatározása két játékot használtam. Ugyanis a gyermek énje, jelleme legőszintebben a játék során mutatkozik meg, s a játéktevékenység megfigyelésével tudjuk a legpontosabb információkat gyűjteni a gyermekekről. S miután tisztán látszik, milyen temperamentummal rendelkeznek a gyerekek, megfigyelem őket a mindennapi óvodai élet során, milyen kedvvel érkeznek óvodába, hogyan érzik magukat itt. Illetőleg ha valamelyik gyerek hosszabb otthon töltött idő után érkezik újra óvodába, milyen viselkedést produkál, milyen hamar sikerül újra adaptálódnia.

4.1. A gyerekek temperamentum típusának meghatározása a Derceni Óvoda középső csoportjában

Már Hippokratész is megállapította, hogy érzelmi reakcióink kialakítása során különböző típusokat lehet felállítani. A vérmérsékletek megállapításának lényege az érzelmek kialakulásának gyorsasága, tartóssága, és erőssége. Általában a következő temperamentum típusokat különböztetjük meg:

1. Szangvinikus típus – érzelmi reakciói gyorsak, könnyen keletkeznek és erősek, ugyanakkor nem tartósak. Érzelmeit könnyen kinyilvánítja, meglátszik rajta, ha szomorú vagy vidám. Érzelmei mozdulataiban és cselekvéseiben is megnyilvánulnak: élénk, mozgékony, vidám, „szalmalángtermészet”.
2. Kolerikus típus – az érzelmi reakciói szintén gyorsak, könnyen felkeltődnek, mindig erősek és tartósak. Lelkesedése tartós, haragja nem múlik el egyhamar.
3. Melankolikus típus – nehezen és lassan keltődnek fel érzelmei, erősek és nagyon tartósak. Többnyire zárkózott, visszahúzódó, félénk.
4. Flegmatikus típus – érzelmei nagyon lassan keletkeznek, nem túl erősek és nem is tartósak. Érzelmeit alig nyilvánítja ki (Domján, 1994, 128).

A temperamentum típus meghatározása két játékon keresztül ment végbe. Mindkét játékot ötször játszottuk el a gyerekekkel, s a játékban tanúsított viselkedés alapján soroltam a gyerekeket a négy temperamentum típus egyikébe.

4.1.1. A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” c. kísérleti játék során

A játék leírása: A pedagógus a gyermekek jelenlétében elrejtí a kezében a kupakot. A gyerekeknek szét kell bontaniuk a markokat, hogy hozzájussanak a kupakhoz. A kísérletvezető 30-45 másodpercig ellenáll és csak ezután enged a gyerekek akaratának. A játék addig tart, míg a gyerekek el nem vesztik az érdeklődésüket.

A szangvinikus és kolerikus típusú gyerekek kitartóak, élménykeresők. Ők azok, akik elsőként kapcsolódnak be a játékba. A kolerikus típusú gyerekek kitartóak, ők maradnak a legtovább játékban. A flegmatikus típusú gyerekek nyugodtak, nem tolakodnak, várnak a saját sorukra, előre engedik a többieket és tovább várakoznak. A melankolikus típusú gyerekek háttérbe húzódnak. Nekik lehetőséget kell adni, hogy megpróbálkozzanak a tenyérszítással, a sikerélmény megléte érdekében.

A temperamentum vizsgálat folyamatának bemutatása: Első alkalommal (1.,2.sz. kép) a játékban 17 gyerek vett részt. A játék iránt tanúsított érdeklődés változónak bizonyult. Ugyanis először úgy tűnt, hogy mindenki bekapcsolódott a játékba, azonban ezután nagyon éles határok rajzolódtak ki. Volt aki, mindvégig aktív és kitartó volt, voltak gyerekek, akik csak nézelődtek, és akik egyáltalán nem kapcsolódtak be a játékba. Érdekes volt tapasztalni azt, hogy milyen viselkedést tanúsítottak a „szalmaláng természetű” gyerekek. Ők mindvégig aktív szereplői voltak a játéknak, csak voltak kisebb kitérőik. Azt tapasztaltam, hogy egyik pillanatról a másikra elterelte valami a figyelmüket, de a következő percben már versengtek a győzelemért. Meglátásaim szerint kitűntek a többiek közül a melankolikus temperamentumú gyerekek, ők ugyanis nem tanúsítottak érdeklődést a játék iránt, háttérbe húzódnak, elkülönülve a többiektől más játéktárgyakkal játszottak, egyesek szemlélődtek, figyelték a játék menetét. Továbbá az is szembetűnő, hogy több gyerek is flegmatikus temperamentummal rendelkezik, ők ugyanis nem tolakodtak játék közben, hanem vártak a sorukra.

Második alkalommal (3.sz. kép) a játékban 17 gyerek vett részt, közöttük volt olyan, aki az előző játékba nem vett részt, mivel akkor nem volt jelen az óvodában. A játék kezdetét követően kezdett kirajzolódni a gyerekek jelleme, a melankolikus típusú gyerekek érdeklődését most sem sikerült felkelteni. A szangvinikus és kolerikus típusba tartozó gyerekek nagyon aktívak és vidámak voltak, mindenki meg szeretne volna szerezni a kupakot,

egy pillanatra sem adták föl a játékot, s a végsőig kitartottak. A flegmatikus típusba tartozó gyerekeknél észlelhettem érzelmi visszacsatolást, mivel érdekesnek találták a játékot, azonban nem volt kellő versenyszellem bennük. A melankolikus típusú gyerekek arca érzelemszegénynek mutatkozott, figyelmük más köré összpontosult.

Harmadik alkalommal (4.,5.sz. kép) 12 gyerek vett részt a játékban. A játék kezdete után tapasztaltam azt, hogy a melankolikus típusú gyerekek kivonták magukat a játékból, mintha azt mondta volna nekik valaki, hogy nektek nem kell játszani. Mindannyian leültek a székekre, s vagy figyelték a játék menetét, vagy rezdüléstelen arccal ültek mindvégig. A játék közben történt egy lényeges változás, az egyik kisfiú, aki eddig kitartó volt, elveszette érdeklődését és háttérbe húzódott. Kezdték kikristályosodni a jellemvonások, s felszínre jött az igazi arcuk. Érdekes volt egy-két meglepő megnyilvánulás is, példának okáért az egyik kisfiú, akiről azt hittem, hogy nem akar majd részt venni a játékban, meglepő volt, hogy mindvégig kitartott, ugyan nem volt annyira markáns karakter. Az is szembetűnő, hogy van két kislány, akik nagyon „szalmaláng természetűnek” bizonyultak, ugyanis gyakorta egymás figyelmét terelték el, azonban mindig újra bekapcsolódtak a játékba és hatalmas versenyszellem élt bennük.

Negyedik alkalommal (6.,7.,8.sz. kép) 16 gyerek vett részt a játékban. Érdekes volt tapasztalni, hogy majdnem mindegyik gyerek hatalmas örömmel fogadta a játékot és nagyon gyorsan futottak oda hozzám, hogy ők legyenek a legügyesebbek. S már itt szembetűnő viselkedést produkáltak a melankolikus temperamentumtípusú gyerekek, ők ugyanis nem tanúsították az érdeklődés jeleit, pedig ez már a negyedik alkalom volt, s már ismerték a játékot és annak menetét is. Ők mindvégig egy helyben ültek, néha járkáltak a csoportszobában. Két kisfiú nagy örömmel fogadta a játékot, ugyanakkor 1 perc elteltével érdeklődésük alábbhagyott, s a játék számukra befejeződött. Egy kisfiúból semmilyen érzelmi reakciót nem váltott ki ez a játék egyik alkalommal sem, tudomást sem vett arról, hogy mi történik most a csoportszobában. A flegmatikus típusú gyerekek is külön csoportot alkottak, itt már tisztán látszott kik tartoznak ebbe a csoportba. Ők ugyanis érdeklődtek a játék iránt, azonban nem voltak annyira élménykeresőek, mint szangvinikus és kolerikus társaik.

Ötödik alkalommal (9.sz kép) 14 gyerek vett részt a játékban. Ez alatt az utolsó alkalom alatt véglegesen megbizonyosodhattam arról, hogy ki milyen temperamentummal rendelkezik. Ugyanakkor azt is megemlíteném, hogy a típusok átjárhatóak, vagyis a gyerekek időnként más temperamentum jellemvonásait is hordozzák. Azonban észrevehető volt, hogy az esetek döntő többségében egy kategóriába sorolhatóak voltak és többnyire hasonló viselkedést produkáltak mind az öt alkalommal.

A táblázat elemzése: A táblázatban láthatjuk az öt alkalom dátumozott felosztását. Kiderül, hogy milyen megnyilvánulásokat produkáltak a gyerekek egyes alkalmakkor, s a négy temperamentum típus egyikébe soroltam őket. A táblázat legutolsó oszlopában láthatóak az eredmények, vagyis az, hogy melyik típus mutatkozott meg a legtöbb alkalommal. A vizsgálat érelmében az alábbi következtetésekre jutottam: a csoportban 3 szangvinikus, 5 kolerikus, 6 melankolikus és 6 flegmatikus típusú gyerek van.

4.1.2. A temperamentum megnyilvánulása a „Kockák áthordása” c. kísérleti játék során

A játék leírása: Egy játéklapra elhelyezhetünk életkortól függően 1-2, 3-4 db építőkockát, három méterre kiteszünk egy akadályt, amit a gyerekeknek a lapáttal a kezükben meg kell kerülni, ügyelve, hogy ne essen le. A kísérlet közben lejegyezzük a sikereket és sikertelenségeket. Ezen keresztül számításba tudjuk venni a pszichikus folyamatok erősségét, vagyis arra való törekvést, hogy hibátlanul teljesítsék a feladatot, anélkül, hogy ösztönöznék. A játék közben a megfigyelések alapján megállapítható a pszichikus folyamatok kiegyensúlyozottsága, a gyermek milyen mértékben képes korrigálni a viselkedését sikertelenség kapcsán. Ugyanakkor ebben a játékban megvizsgálható a pszichikus folyamatok dinamikája, attól függően, hogy milyen gyorsan kapcsolódik be a gyerek a játékba, milyen kitartóan teljesít és mennyi idő után fárad bele a játékba, veszíti el az érdeklődését.

A szangvinikus típusú gyerek nagy érdeklődéssel kapcsolódik be, az első sikertelenség nem zavarja, vidámak, belemélyednek a teljesítő készítésbe és meggyőződéssel törekszenek a sikerre. 2-3 sikertelen alkalom után az érdeklődés alábbhagy, és nem harcol a sikerért tovább. Elveszti a játék iránt az érdeklődését, kiszáll. A kolerikus típusba tartozók erőteljesen törekszenek a kitűzött cél felé, hosszan törekszenek a sikerre, nem adják fel, még akkor sem, ha több kudarc éri őket. A sikertelenség idegesíti őket és agressziót vált ki, ha viszont a gyermek fejlettségétől függően erősnek bizonyul, eléri a várt sikert. Viszont aki mozgásában fejletlenebb nem tud elszakadni attól, hogy a kívánt sikert elérje. A flegmatikus típusú gyerekek később kapcsolódnak be a játékban. Kívülről szemlélik a többi gyerek próbálkozásait. Nyugodtan, lassan mozognak, nem kapkodnak, nem tesznek hirtelen mozdulatokat. Sikertelen próbálkozás esetén, nem figyelnek a sikertelenségre, folytatják a játékot és újra próbálkoznak, ugyanolyan pontossággal és aprólékossággal. A melankolikus típusú gyerekek lassan ismerkednek a helyzettel, az ő számukra elrettentő, félelmetes, hogy kezükbe vegyék a lapátot megrettentő feladatnak tűnik. A bátorítás sem segít ezt a félelmet csökkenteni. Már előrevetítik a sikertelenséget, mielőtt a játékba bekapcsolódott volna. Az első sikertelenség után már nem próbálkozik és bármilyen rábeszélés hatástalan marad.

A temperamentum vizsgálat folyamatának bemutatása: Első alkalommal a játékban 15 gyerek vett részt. Ez egy teljesen ismeretlen játék volt a gyerekek számára, így a végrehajtás akadályokba ütközött a jártasság kialakulásáig. A gyerekek egy része a játék kezdetét követően folyamatosan hangoztatták, hogy „én akarok a következő lenni”, s látszott rajtuk a játék iránti érdeklődés. A többiek bizonyos idő elteltével kapcsolódtak be a játékban, s az érdeklődés jeleit nem nagy mértékben tanúsították. Megállapításaim szerint a szangvinikus és kolerikus típusú gyerekek nagy örömmel hajtották végre a játékot, s törekedtek a sikeres végrehajtásra. Míg a flegmatikus típusú gyerekeken az érdeklődés egyetlen szikrája sem látszott. Kitűntek a többiek közül lassabb mozgásukkal. Senki számára sem volt elrettentő a feladat, mindenki részt vett a játékban.

Második alkalommal 14 gyerek vett részt ebben a kísérleti játékban. S arra a következtetésre jutottam, hogy a szangvinikus és kolerikus típusú gyerekek nagyobb érdeklődést mutatnak, azonban mozdulataikban gyorsabbak, így a sikertelenségek nem kerültek el őket sem. Ugyanakkor a sikertelenség nem szomorúságot, agressziót váltott ki belőlük, hanem vidámságot, s az egyik kislány többször nevetve megemlítette: „jaj, lepotyogott”. A flegmatikus és melankolikus társaik gyermeki öröm nélkül hajtották végre a feladatot, s volt egy kislány, aki amint sikertelenség érte abbahagyta a játékot.

Harmadik alkalommal 16 gyerek vett részt a játékban. Tapasztalataim alapján a szangvinikus típusú gyerekek fölényesebb törekszenek a sikerre, az egyik kislány a játéklapát alá tette a kezét, s közben megigazította a kockákat, hogy semmiképp se essenek le. A kolerikus típusú gyerekekből a sikertelenség némi elégedetlenséget váltott ki, ugyanis az több gyerek a sikertelenség esetén nagyokat jajgatott vagy sóhajtott.

Negyedik alkalommal 13 gyerek vett részt a játéktevékenységben. Meglátásaim szerint elmondható, hogy a játék során tanúsított jellemvonások jól elkülöníthetőek. Tapasztalataim alapján a flegmatikus típusú gyerekek mozgásukban lassabbak, az egyik kisfiú, aki ahányszor sikertelenség érte a játék közben annyiszor nézett rám, ugyanakkor mindig folytatta a játékot.

Ötödik alkalommal 15 gyerek volt jelen a kísérleti játék közben. A játék során megbizonyosodtam afelől, hogy aki eddig szangvinikusnak és kolerikusnak típusúnak mutatkozott, most is olyan jellemvonásokat hordoz. A flegmatikus típusú gyerekek kitűntek lassabb, ugyanakkor pontosabb feladatvégzésükkel. A melankolikus típusba néhány gyereket soroltam, a játékban megfigyeltek alapján.

A vizsgálat eredményeit az alábbi összesítő táblázatban foglaltam össze:

A táblázat elemzése: A fenti táblázatban láthatjuk az öt alkalom dátumozott felosztását. A táblázatból kiderül, hogy milyen megnyilvánulásokat produkáltak a gyerekek egyes alkalmakkor, s a négy temperamentum típus egyikébe soroltam őket. A táblázat legutolsó oszlopában láthatóak az eredmények, vagyis az, hogy melyik típus mutatkozott meg a legtöbb alkalommal. A vizsgálat érelmében az alábbi következtetésekre jutottam: a csoportban 2 szangvinikus, 9 kolerikus, 1 melankolikus és 8 flegmatikus temperamentumtípusú gyerek van.

A temperamentum vizsgálat a két játék segítségével és annak elemzése szükségessé tette, hogy összevegyük az eredményeit, amit az alábbi összesítő táblázatban foglaltam össze.

No	Név	1. játék eredményei				2. játék eredményei				Összesítés			
		Sz	K	M	F	Sz	K	M	F	Sz	K	M	F
1.	B. Benett		4				4				8		
2.	B. Emília			4					4			4	4
3.	B. Kristóf		3				2				5		
4.	B. Benjámin			3					3			3	3
5.	B. Márk				2				2				4
6.	B. Zoltán		4				3				7		
7.	B. Lara	5				3				8			
8.	D. Erik				2				3				5
9.	H. István				3				3				6
10.	I. Adél	5				4				9			
11.	I. Csenge				3		3				3		3
12.	I. Tünde				2		3				3		2
13.	K. Krisztián			4				3				7	
14.	K. Szofia			2					3			2	3
15.	K. Béla		3				3				6		
16.	M. Bence		2				2				4		
17.	M. Béla			3					3			3	3
18.	M. Jázmin	3					2			3	2		
19.	O. Dávid			4					2			4	2
20.	Sz. Adrián				4				3				7

3. táblázat: A játékokban tanúsított temperamentum összesítő táblázata

A táblázat elemzése: A fenti táblázat lehetővé teszi azt, hogy megtudjuk, a játéktevékenység során milyen temperamentum típusba tartoznak a gyerekek. Az első oszlopban a „Kupak” c. játék eredményei, a másodikban pedig a „Kockák áthordása” c. játék eredményei láthatóak. A harmadik oszlopban a játékalapú vizsgálat összesített eredményei láthatóak. A gyerekek között van olyan, akinél két temperamentum típus is mutatkozott a vizsgálat során. A táblázatban számmal jeleztem a megnyilvánulások gyakoriságát. A játékok során kapott eredmények összeadódtak, így kaptam meg a harmadik oszlopban szereplő adatokat.

4.2. A temperamentum és a beilleszkedés összefüggéseinek vizsgálata

A temperamentum és a beilleszkedés mérése megfigyelés útján történt. Megfigyelésalapú vizsgálatomat egy hat kérdésből álló szempontrendszer szerint végeztem el. Az első kérdést a szülőknek tettem fel, s az ő elmondásaikra támaszkodtam. A további kérdések az óvodai megfigyeléseken alapszanak.

A megfigyelés bemutatása: A szülőkhöz intézett kérdésre sokszínű válaszokat kaptam. Kiderül, hogy a szangvinikus típusú gyerekek otthonról is vidáman indulnak, s vágnak az óvodába. Azonban a flegmatikus és melankolikus típusú gyerekek nehezebben indulnak el otthonról. Jobban odafigyeltem arra, hogy milyen kedvvel érkeznek a gyerekek óvodába. A megfigyelés alapján a szangvinikus és kolerikus típusba tartozó gyerekek az esetek többségében mindig jókedvűen lépnek be a csoportszobába. Azonban a melankolikus és flegmatikus típusú társaik érzelemszegény arccal vagy szomorkásan érkeznek. S ez az állapot a nap folyamán sem mutat nagy változást. Ha sikerül feloldódniuk, akkor nagyon vidámak is lehetnek. Ugyanakkor, ha sérelem éri őket, könnyen kerülnek negatív érzelmi állapotba, s gyakorta sírnak is. Az is számottevő, hogy hosszabb otthon töltött idő után az újra óvodába érkező gyerekek közül a szangvinikus és kolerikus típusúak nagy örömmel, vidáman érkeztek, s alig várták, hogy újra gyerekközösségben legyenek. Míg melankolikus és flegmatikus típusú társaik sírva vagy rosszkedvűen érkeztek óvodába. Számukra 1-2 nap megint nehezen telt el, s újra meg kellett szokniuk az óvodai mindennapokat. A szangvinikus és kolerikus gyerekek nyitottak az új társas tapasztalatokra, kedvelik a társaságot, és szívesen vesznek részt társas interakciókban. A melankolikus és flegmatikus gyerekek új társas közegbe kerülve megijedhetnek. A foglalkozáson való aktivitás mindegyik gyerekről elmondható, viszont a szangvinikusok és kolerikusok beszédesebbnek és csacsogósabbnak bizonyultak. A feladatok megoldásában megtagadják a segítségnyújtást. Ellenben a melankolikusok és flegmatikusok visszafogottabbak, csendesebbek és a feladatok sikeres elvégzésében segítséget várnak az óvodapedagógustól. Az egyéni játék során a szangvinikus és kolerikus típusú gyerekek kisebb csoportokat alkotva folytattak játékos tevékenységet, míg a flegmatikus típusúak egyedül vagy egy barát/barátnő társaságában játszottak. A melankolikus gyerekek a játékidő alatt az esetek döntő többségében különvonultak, s nem folytattak játékos tevékenységet, időnként figyelemmel kísérték a többiek játékát. Önkiszolgálás terén is a szangvinikusok és a kolerikusok bizonyultak önállóbbnak. Az óvodától való elválásnál a szangvinikus és melankolikus gyerekek között találkozunk olyannal, aki megkéri a szülőt, hogy várja meg őt, míg befejezi a játéktevékenységet.

A megfigyelés eredményeit az alábbi összesítő táblázatban foglaltam össze:

Szempontrendszer		Névsor																				
		B. Benett	B. Emília	B. Kristóf	B. Benjámin	B. Márk	B. Zoltán	B. Lara	D. Erik	H. István	I. Adél	I. Csenge	I. Tünde	K. Krisztián	K. Szofia	K. Béla	M. Bence	M. Béla	M. Jázmin	O. Dávid	Sz. Adrián	
1	Otthonról hogyan indul óvodába?																					
	1. mindig vidáman																					
	2. időnként bizonytalanul																					
	3. nehézkesen																					
	4. sírva, félve																					
2.	Milyen kedvvel jön be az óvodába?																					
	1. mindig vidáman																					
	2. időnként bizonytalanul																					
	3. rosszkedvűen																					
	4. sírva, félve																					
3.	Mennyire aktív a foglalkozásokon?																					
	1. megérti a feladatot, élvezi a tevékenységet																					
	2. nehezebben fog hozzá, segítséget vár																					
	3. lassan hangolódik rá, keveset teljesít																					
	4. nem kapcsolódik be a munkába																					
4.	Játékok során hogyan viselkedik?																					
	1. kezdeményező, a játék eszmei szerzője																					
	2. könnyen bekapcsolódik a játékba																					
	3. nehezen kapcsolódik be a játékba																					
	4. sohasem játszik, különvonnul																					
5.	Önkiszolgálás																					
	1. önálló																					
	2. segítséget vár																					
	3. segítségre szorul																					
	4. nem önellátó																					
6.	Az óvodától való elválás																					
	1. könnyen otthagyja a játékot																					
	2. arra kéri a szülőt, hogy várja meg, míg befűjezi																					
	3. nehezen hagyja ott az óvodát																					
	4. ellenáll, nem akar elmenni																					
		4k	3f	4k	3f	3f	4k	6sz	3f	3f	6sz	4k	3k	3m	3f	4k	4k	3f	4k	3f	3f	3f

4. táblázat: Megfigyelésalapi temperamentum vizsgálat

A táblázat elemzése: A fenti táblázatban láthatóak a megfigyelés kérdései és a lehetséges válaszlehetőségek. Minden válasz a temperamentum típusokat jelöli, a jellemzőbb sajátosságok alapján. Az első válasz a legjobb személyiségjegyek felel meg, vagyis a szangvinikus típusnak. A második válaszlehetőség a kolerikus típusnak, a harmadik a flegmatikus típusnak, míg a negyedik a melankolikus típusal egyeztethető. Az oszlopokban láthatóak a gyermekek nevei és a rájuk jellemző viselkedés típusai. Az oszlop alján összesítettem a legtöbb esetben tanúsított viselkedési jellemzőket. A táblázat utolsó sorában számmal jeleztem a megnyilvánulások gyakoriságát, és a megfelelő temperamentum típus betűjelét.

A fenti táblázat következtetése alapján egyértelmű bizonyítékot nyertem, hogy a csoportban 2 szangvinikus, 8 kolerikus, 1 melankolikus és 9 flegmatikus temperamentum típusú gyerek van.

A játék és a megfigyelés eredményeit az alábbi táblázatban foglaltam össze:

No	Név	Játékalapú				Megfigyelésalapú				Végkövetkeztetés			
		Sz	K	M	F	Sz	K	M	F	Sz	K	M	F
1.	B. Benett		8				4				12		
2.	B. Emília			4	4				3			4	7
3.	B. Kristóf		5				4				9		
4.	B. Benjámín			3	3				3			3	6
5.	B. Márk				4				3				7
6.	B. Zoltán		7				4				11		
7.	B. Lara	8				6				14			
8.	D. Erik				5				3				8
9.	H. István				6				3				9
10.	I. Adél	9				6				15			
11.	I. Csenge		3		3		4				7		3
12.	I. Tünde		3		2		3				6		2
13.	K. Krisztián			7				3				10	
14.	K. Szofia			2	3				3			2	6
15.	K. Béla		6				4				10		
16.	M. Bence		4				4				8		
17.	M. Béla			3	3				3			3	6
18.	M. Jázmin	3	2				4			3	6		
19.	O. Dávid			4	2				3			4	5
20.	Sz. Adrián				7				3				10
Összesen:										2	8	1	9

5. táblázat: Összesített eredmények a temperamentum típus meghatározására

A táblázat elemzése: A fenti táblázat lehetővé teszi azt, hogy megismerjük a Derceni Óvoda középső csoportos gyerekeinek temperamentum típusát. A táblázat *Játékalapú* oszlopába, kerültek a 3.sz. táblázat eredményei, a csoport minden gyerekére vonatkozóan. A második oszlopba, a *Megfigyelésalapú* címzés alá kerültek a 4. sz. táblázat értékei. E kettő összesítéséből jött létre a harmadik oszlop, a *Végkövetkeztetés*, ahol a számok összegzéséből kapott értékeket tüntettem fel. Ez lehetővé tette a számomra, hogy objektív képet kapjak a gyermekek temperamentum típusának megállapításában. A 5. sz. táblázat adataiból egyértelműen láthatóvá vált, hogy kik azok a gyerekek, akik a szangvinikus-, kik azok, akik a kolerikus-, és kik azok, akik a melankolikus-, vagy kik azok, akik a flegmatikus típushoz tartoznak. A táblázatban színekkel jelöltem ezeket a típusokat, ami áttekinthetőbbé teszi azt. A piros szín a szangvinikust, a sárga a kolerikust, a barna a melankolikust, míg a kék a flegmatikus típust jelöli.

Bár egyes gyerekeknél, két temperamentum típus is jelen van, az értékelésnél a nagyobb számértéket véve figyelembe határoztam meg a temperamentum dominanciáját. Végkövetkeztetésként elmondható, hogy: a Derceni Óvoda középső csoportjába járó gyerekek temperamentum típusának megoszlása a következő: 2 szangvinikus, 8 kolerikus, 1 melankolikus és 9 flegmatikus típusú gyerek.

A beilleszkedés és a temperamentum összefüggései

Kutatásom során számos összefüggést fedeztem föl a gyerekek temperamentuma és beilleszkedési készségeik között. Az alábbiakban a vizsgált csoportban tanúsított összefüggéseket mutatom be.

A szangvinikus temperamentum típushoz B. Lara és I. Adél tartozik. Ők a legkedélyesebbek, s nyitottabbak, társaságkedvelőbbek társaiknál. Így a barátságkötés könnyebb folyamat számukra. Könnyebben megértik a rájuk bízott feladatokat, s a végrehajtás sem ütközik akadályokba. Foglalkozásokon tanúsított viselkedésük alapján elmondható, hogy nagyon élénkek, vidámak, s minden érdekli őket. Hangulatuk változó, ugyanakkor szomorúságuk, haragjuk csak pillanatnyi. Egy hosszabb otthon töltött idő során vágnak a gyerekközösségbe, az óvodába. A szülők elmondása alapján naponta feltették a kérdést: „holnap már mehetek oviba?”. Ebből is látszik, hogy az ő beilleszkedésük sikeres volt, s egy betegség miatti hosszabb hiányzás után is jókedvűen érkeznek az óvodába, nem tanúsítják a szomorúságot, az ellenállást valamint nem sírnak, nem riadnak meg a szülőtől való elválástól.

A kolerikus temperamentum típushoz tartoznak: B. Benett, B. Kristóf, B. Zoltán, K.

Béla, M. Bence. Ők is a szangvinikusokhoz hasonlóan nyitottak az új társas tapasztalatokra, kedvelik a társaságot, és szívesen vesznek részt társas interakciókban. Azonban ők akaratosabbak, makrancosabbak. Ugyanakkor az óvodába érkezés náluk változó, néha nem annyira vidáman érkeznek az óvodába. A kolerikusoknál megfigyelhető némi agresszivitás, a sikertelenség hamarabb vált ki belőlük elégedetlenséget és agressziót. Valamint hajlamosabbak arra, hogy társaikat piszkálják, és a kisebb verekedések, civakodások sem állnak távol tőlük.

M. Jázmin kolerikus típusú dominanciával rendelkezik, azonban viselkedése szangvinikus jegyeket is hordoz. Ez abban nyilvánul meg, hogy mindig vidáman érkezik az óvodába, s érkezés után gyakorta odarohan hozzám és szorosán átölel. Am viselkedésében erősen mutatkoznak a kolerikus típus jellemvonásai. Néha agresszív viselkedést tanúsít: kérés nélkül kitépi a játékokat más gyerekek kezéből.

I. Csenge és I. Tünde kolerikus dominanciájú, de flegmatikus jegyeket is hordoznak. Náluk szembetűnő a vidám kedv, aktivitás. Azonban amikor otthon töltenek bizonyos időt újra meg kell küzdeniük bizonyos nehézségekkel. Ilyenkor gyakorta nehezebben indulnak óvodába és a szabályokat nehezebben betartaniuk. Néha a szülőnek is panaszkodnak, hogy nem szívesen jönnek óvodába.

Flegmatikus temperamentummal rendelkezik: B. Márk, D. Erik, H. István, Sz. Adrián. Ők tartózkodóak, visszafogottabbak, csendesebbek, s aktivitási szintjük is alacsonyabb. Idegenek jelenléte esetén csak bizonyos idő elteltével teremtenek kapcsolatot. Míg meg nem barátkoznak az illetővel, addig nem kommunikálnak, háttérbe húzódnak. A feladat megértése, feldolgozása több időt igényel számukra, s a végrehajtás során is akadályokba ütköznek. Mozgásuk lassabb, ugyanakkor összerendezettebb. Hangulatuk érkezéskor semleges, néha rosszkedvűek. Ugyanakkor egy hosszabb otthon töltött idő után nehezebben érkeznek újra gyerekközösségbe.

B. Emília, B. Benjámin, K. Szofia, M. Béla és O. Dávid flegmatikus típushoz sorolható, azonban hordoznak melankolikus jegyeket is. Hangulatuk főképp az óvodába érkezésnél szembetűnő: arcuk közönyös, néha mutatják csak a vidámság apró szikráit. Észrevehető náluk, hogy ha sérelem éri őket könnyen kerülnek negatív érzelmi állapotba. Nagyon sértődékenyek és hamarabb törik el a mécses náluk, mint társaiknál. Hosszabb otthon töltött idő után nehezen érkeznek újra óvodába. S a szülőtől való elválás is nehezebben történik. K. Szofia szülei elmondása alapján a hangulata attól függ, ki hozza aznap óvodába. Ha az anya hozza óvodába fölöttébb vidám kedvvel lép be a csoportszobába. Ellenben ha a nagymama vagy valamelyik családtaggal jön, akkor hangulata inkább a szomorkás felé tendál.

Melankolikus típushoz egyértelműen K. Krisztián sorolható. A többiekkel ellentétben ő zárkózottabb, nem kommunikál a többiekkel, s a szabályok betartása gondot jelent számára. A játékidő alatt az esetek döntő többségében különvonul, s nem folytat játékos tevékenységet, időnként figyelemmel kíséri a többiek játékát. Az óvodába érkezéskor is látszik rajta a frusztráció, ami egész nap végigkíséri. A foglalkozások során nem kapcsolódik be a beszélgetésbe és a játékba. A verseket és dalocskákat nem mondja együtt a többiekkel, ugyanakkor megfigyeltem azt is, hogy később saját magának ismétli a versek és dalok sorait. A szabályok betartása az altatási időben is gondot okoz, nem hajlandó aludni. S többször kéri, hogy hívjam a nagymamát. Hosszabb otthon töltött idő után, rendszerint 1-2 napot újra igénybe vesz az óvodai élethez való alkalmazkodás.

Összességében elmondható, hogy a hipotézisem bizonyítást nyert, miszerint a szangvinikus és kolerikus típusú gyerekek adaptálódása rövidebb idő alatt megy végbe, mint a melankolikus és flegmatikus társaiké. Számukra a beilleszkedés egy lassabb folyamat, ami akár egy hónapig vagy tovább is elhúzódhat. S bár mindegyik temperamentum típusú gyerek végül beilleszkedik a gyerekközösségbe, azonban a melankolikus és flegmatikus típusú gyerekek adaptálódása nem lesz annyira sikeres, mint társaiké. S ez rányomja bélyegét az egész óvodai életükre.

ÖSSZEFOGLALÁS

Szakedolgozatomban az óvodai élet egyik legmeghatározóbb periódusát dolgozza fel, ez nem más, mint a gyermekek beilleszkedése az óvodai közösségbe. A beilleszkedés minősége határozza meg a gyermek óvodában eltöltött éveit.

Dolgozatom négy fejezetből tevődik össze. Az első fejezetben a szocializáció fogalmát, folyamatát és színtereit taglalom. Megtudhatjuk, hogy ez nem más, mint egy tanulási folyamat, amely a születéstől kezdődően a halálig tart. A szocializáció során személyiségünk folyamatosan fejlődik, s képesek leszünk a társadalom elvárásainak megfelelni. Az első, az egyént formáló közeg a család. Itt sajátítjuk el az alapvető normákat és magatartási formákat. A legelső családon kívüli intézmény – ami szocializációs funkciókat lát el – az nem más, mint az óvoda.

A gyermek általánosan három éves korában válik óvodássá, ám óvodakezdekor számos benyomás, impulzus éri a gyermeket. Kizökken a megszokott környezetéből és egy új, számára ismeretlen környezethez kell alkalmazkodnia, s elvárják tőle, hogy ez a folyamat ne legyen hosszú. Az anya hiánya, a megváltozott viszonyok, egy ismeretlen környezet, ami nem nyújt még biztonságot, akár beilleszkedési zavarok generáló tényezői is lehetnek. A második fejezet részletes betekintést nyújt az anya-gyermek kötődési mintáról, ami sok esetben hátráltatója lehet az adaptáció folyamatának.

A harmadik fejezetben az óvodaérettség meghatározásairól olvashatunk. Az óvodaérettség tulajdonképpen a gyermek megfelelő fejlettségi szint elérését jelenti, ami magában foglalja a kognitív képességeket, kiterjed a szociális és a pszichés érettségre is. Az óvodaérettségnél nem lehet bizonyos életkori határokat meghúzni, mert minden gyerek más és más, mindenki más életkorban válik óvodaéretté. Szó esik a különböző életkorban várható fejlettségről is. Ami azért számottevő, mert 2,5-3 éves már fejlettebb, mint egy 2 éves korában óvodába kerülő gyermek. A háromévesek már birtokában vannak a nyelvnek, s öntudatra ébredésük is ebben a korban következik be. Az óvodaérettség is döntő mértékben befolyásolja a beilleszkedés sikerességét. Ugyanis egy óvodaéretten óvodába kerülő gyermek adaptálódása zökkenőmentesebben fog zajlani.

Többnyire három éves korban válik egy gyerek óvodássá, kivételt képez ez alól az, aki járt bölcsődébe. S az óvodakezdekkel egy új környezethez, új közösséghez kell alkalmazkodnia a gyerekeknek. Valamelyik gyerekek ez a folyamat hamarabb végbemegy, mint a másíknál. Hamarabb adaptálódnak az óvodához. S nem tudjuk, hogy miért, hogy lehet az, hogy az egyik gyerek számára ez a folyamat 1-2 hét, míg a másik gyerek számára akár egy hónapba is beletelhet. Azonban van egy fontos tényező, amit nem sokan vesznek figyelembe a

gyerek óvodakezdésénél. Ez nem más, mint a temperamentum típus. A gyerekek meghatározott jellemvonásokkal születnek, melyek a környezet és benyomások hatására módosulhatnak. Minden gyerek és ember más jellemvonásokkal rendelkezik.

Dolgozatom fő része a negyedik fejezet, ahol kutatásom eredményeit és tapasztalatait összegzem. Kutatásom célja volt, hogy feltárjam az összefüggéseket a temperamentum típus és a beilleszkedés között. Kutatásom színtere a Derceni Óvoda középső csoportja volt. Vizsgálatom során először is a temperamentum típus meghatározás történt, hogy világosan lássam, melyik gyerek melyik típushoz tartozik. Úgy hiszem, a gyerekek jelleme lényegesen jobban megmutatkozik játék közben, amikor tudattalanul felszínre törnek a gyerek belső jellemvonásai. E célból a már említett játékokon keresztül figyeltem meg a viselkedésüket, karakterüket, jellemvonásaik. Megfigyelésem során megbizonyosodhattam arról, hogy a szangvinikus és kolerikus temperamentum típusú gyerekek nyitottak, társaságkedvelők, szívesen vesznek részt társas interakciókban, s ezáltal az alkalmazkodásuk az óvodai élethez is könnyebbnek ígérkezik. Míg a melankolikus és flegmatikus temperamentummal rendelkező társaik nem annyira szociálisak, alacsony az ingerküszöbük, könnyen kerülnek negatív érzelmi állapotba. S ezért számukra az óvodai adaptáció bonyolultabb, elhúzódó folyamat lehet.

Összességében elmondható, hogy a hipotézisem bizonyítást nyert, miszerint a szangvinikus és kolerikus típusú gyerekek adaptálódása az óvodai közösséghez rövidebb idő alatt megy végbe, mint a melankolikus és flegmatikus típushoz tartozó társaiké. S a beilleszkedés sikeresebbnek mondható a szangvinikus és kolerikus típusú gyerekeknél.

РЕЗЮМЕ

У моїй бакалаврській роботі я працювала над одним із важливих проблем дошкільного життя, це не що інше, як адаптація дітей до дошкільного середовища. Саме якість адаптації, в результаті чого визначається напрямок розвитку особистості дитини. Під час аналізу наукових джерел досконало опрацьовувала теорії Багді Емьйовке та Йевгена Раншбурга.

Моя робота складається з чотирьох розділів. У першому розділі обговорюється поняття, процес і різновиди соціалізації. Знаємо, що соціалізація – це процес навчання, який починається від народження і триває до смерті. В ході соціалізації наші особистості постійно розвиваються, так ми зможемо виправдати очікування суспільства. Першою, що формує індивідуум – це сім'я, де ми вивчаємо основні норми та зразки поведінки. Поза сім'єю перша установа, яка виконує функції соціалізації – не що інше, як дошкільний навчальний заклад.

Діти зазвичай у три роки починають ходити у садочок, але на початку зазнають багато вражень, імпульсів. Дитина вийшла з вже їй знайомого середовища, і з початком навчання у дитячому садку за короткий час повинна адаптуватися до нового, зовсім не знайомого середовища. Відсутність матері, незнайоме середовище, яке на думку дитини, поки що не забезпечує високий рівень безпеки, може визвати проблеми у процесі адаптування дитини до дошкільного середовища.

У другому розділі можемо прочитати про детальний зразок зв'язку між матір'ю та дитиною, який у багатьох випадках може бути каменем спотикання у процесі адаптації.

У третій частині роботи висвітлюється, як можна визначити, що дитина вже може йти до садочку. Зрілість дитини включає в себе когнітивні навички, а також соціальну та психологічну зрілість. Ми не можемо зробити певні вікові обмеження у ході зрілості дитини до дошкільного закладу, тому що розвиток кожної дитини має свій шлях і свій темп розвитку, тому кожна дитина досягає рівень зрілості не однаково.

У молодшому дошкільному віці етапи розвитку відбуваються своєрідно. Процес розвитку переважно залежить від батьківського виховання та від емоційного ставлення матері до дитини. У дітей, переважно на 2,5-3 років виникає потреба на розширення кола соціалізації, розвиватися в колі однолітків, гратися, дружити з іншими дітьми разом. Трьох річна дитина вже активно використовує мову у спілкуванні з іншими. Стає самостійним в своїх іграх та в області самообслуговування. В результаті таких типів компетенції стають зрілими на дошкільне виховання. Отже, зрілість до дитячого садка є вирішальним впливом на успіх інтеграції.

Основна частина моєї бакалаврської роботи – це четвертий розділ, де узагальнюються результати проведеного дослідження з дітьми середньої групи Дерценського ДНЗ. Головна мета дослідження – була визначити взаємозв'язки між типами темпераменту та хід адаптації дошкільнят до умов ДНЗ. В результаті проведених експериментальних ігор та під час визначення властиві стилі поведінки дітей за певними критеріями, я переконалася, що діти, яких темпераменти сангвінік та холерик – відкриті, люблять бути у компанії, із задоволенням беруть участь у групових бесідах. Таким чином пристосування їх до дошкільного життя може бути полегшеним. У той час, як меланхоліки та флегматики не дуже люблять бути у компанії, у них низькі пороги стимуляції, і легко можуть перейти у негативний емоційний стан, тому для таких дітей процес адаптації до дошкільного життя може бути доволі зтяжним.

В цілому, моя гіпотеза була підтверджена, у томуб що діти, яких темперамент сангвінік та холерик за більш короткий термін можуть адаптуватися до дошкільного навчального закладу, ніж меланхоліки та флегматики.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Albert-Lőrincz Enikő: A gyermekek társadalmi beilleszkedési nehézségeinek háttértényezői és a közösségi megelőzés megtervezése. In: Erdélyi Társadalom 10. évf. 1. sz., 2012, 23–37. (<http://www.erdelyitarsadalom.ro/files/et19/et-bbu-19-02.pdf>, Letöltve: 2017.01.08.)
2. Anthony Giddens: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
3. Bagdy Emőke: Családi szocializáció- és személyiségzavarok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.
4. Berghauer-Olasz Emőke: Fejlődéslélektan (Jegyzet), Beregszász, 2013.
5. Borbélyová Diana – Slezáková Tatiana: A pedagógiai szervezési feltételek optimalizációja a gyermek első évfolyamba való beilleszkedésének kontextusában. In: Képzés és gyakorlat 13. évf. 1-2. sz., 2015, 7-27. (http://epa.oszk.hu/02600/02641/00009/pdf/EPA02641_kepzes_es_gyakorlat_2015_1-2.pdf, Letöltve: 2017.01.08.)
6. Domján Károly: A személyiség problémái a pszichológiában. In: Tanárképző főiskolai tankönyvek. Pszichológia, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
7. Gerő Zsuzsa: Érzelem, fantázia, gondolkodás óvodáskorban. Flaccus Kiadó, Budapest, 2015.
8. Günter Clauss – Hans Biebsch: Gyermekpszichológia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
9. Héjja-Nagy Katalin - Dávid Mária - Mester Dolli: Neveléslélektan – egyéni bánásmód. Líceum kiadó, Eger, 2015.
10. Kozma Tamás: A nevelésszociológia alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
11. Michael Cole – Sheila R. Cole: Fejlődéslélektan. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
12. Mirmics Zsuzsanna: Gyermekről nevelőknek. Forum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző kar, Szabadka, 2009.
13. Molnár Imre: Gyermeklélektan a tanítóképző intézetek számára. A személyiség fejlődése. In: Pszichológiai szöveggyűjtemény II. Fejlődés és pedagógiai pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
14. Németh András: Nevelés, gyermek, iskola. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997.
15. N.Kollár Katalin – Szabó Éva: Pszichológia pedagógusoknak. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
16. Porció Györgyné: A család, a család funkciói, családtípusok, családgondozás. In: Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére I. Eszterházy Károly

- Tanárképző Főiskola, Eger, 1994.
17. Ranschburg Jenő(a): Az én...és a másik. A személyiség és a társas kapcsolatok fejlődése óvodáskorban. Saxum Kiadó, Kaposvár, 2014.
 18. Ranschburg Jenő: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
 19. Ranschburg Jenő(b): Szeretet, erkölcs, autonómia. Saxum Kiadó Kft., Kaposvár, 2014.
 20. Ranschburg Jenő: Szülők könyve. A fogantatástól az iskolakezdésig. Saxum Kiadó Bt., Kaposvár, 2009.
 21. Ranschburg Jenő: Szülők lettünk. Az élet első hat éve. Saxum Kiadó Bt., Kaposvár, 2003.
 22. Stöckert Károlyné: Személyiség-lélektan nevelőknek. „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999.
 23. Szilvási Marianna: A pszichológia alapjai. Comenius Bt., Pécs, 2001.
 24. Teleki Béla: Szocializáció. Erkölcsi, társadalmi és családi élet alapjai. BPK, Sopron, 2010. (https://bismarck.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/bpfbk/Segedletek/2010-20112/szocializacio_.pdf, Letöltve: 2016.11.18.)
 25. Tóth László: Pszichológia a tanításban. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2000.
 26. Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése (4. bővített, átdolgozott kiadás). Saxum Kiadó, Budapest, 2014.
 27. Vajda Zsuzsanna: Nevelés, pszichológia, kultúra. Dinasztia Kiadó, Budapest, 1994.
 28. Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva: Neveléslélektan. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
 29. Várkonyi Hildebrand: A gyermekkor lélektana I. kötet. Országos pedagógiai könyvtár és múzeum, Szeged, 1996.
 30. Vekerdy Tamás: Gyerekek, óvodák, iskolák. Saxum Kiadó, Kaposvár, 2012.
 31. Олійник Л. М., Романюк І.А.: Вихователю найменших. Система роботи з дітьми третього року життя. Видавнича група „Основа”, Харків, 2014.

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: <i>A „Kupak” c. játék levezetésének, levezetési időpontjainak és tapasztalatainak összesítő táblázata</i>	34
2. táblázat: <i>A „Kockák áthordása” c. játék levezetésének, levezetési időpontjainak és tapasztalatainak összesítő táblázata</i>	37
3. táblázat: <i>A játékokban tanúsított temperamentum összesítő táblázata</i>	38
4. táblázat: <i>Megfigyelésalapú temperamentum vizsgálat</i>	40
5. táblázat: <i>Összesített eredmények a temperamentum típus meghatározására</i>	41

MELLÉKLETEK

A vizsgálat képi dokumentálása

1.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.01.24.

2.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.01.24.

3.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.02.15.

4.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.03.21.

5.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.03.21.

6.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.04.06.

7. sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.04.06.

8.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.04.06.

9.sz. kép: A temperamentum megnyilvánulása a „Kupak” kísérleti játék során
Helyszín: Derceni Óvoda. Korcsoport: középső csoport. Dátum: 2017.05.04.